

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ*

Ἐνδιέτριψα ἐπὶ μακρῶν συζητῶν τὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ Μιλτιάδου, διότι οἱ σοφοὶ τῆς ἑσπερίας καὶ τῆς ἀρκτῶος Εὐρώπης ἀνεξαιρέτως καὶ ἀνεκδοκίμως δογματίζουσιν ὅτι οἱ δέκα στρατηγοί, ὡς ἀρχὴ πρὸ τῶν μηδικῶν νενομοθετημένη, καὶ κατ' ἔτος αἵρετή, ἦσαν ἐγκραταστημένοι πρὸ τῆς ἀφίξεως τῶν Περσῶν, καὶ οὐχὶ ἐνεκα τοῦ πολέμου. Ὁ πολὺς Γρότιος λέγει. «Οἱ δέκα στρατηγοὶ μετακλάττοντες κατ' ἔτος εἶναι προῖον τοῦ πολιτεύματος τοῦ Κλεισθένου, ἐνισχυθέντος συνάμα καὶ προστατευθέντος διὰ τῆς ἀνακαινίσεως τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως» καὶ ἄλλοι. Ὁ Μιλτιάδης ἐχρημάτισε κατὰ τὸ ἔτος τῆς ἐκστρατείας τῶν Περσῶν εἰς τῶν ἐνικουσίας ἐκλεγομένων δέκα στρατηγῶν τῆς πολιτείας, ἐκλεγθέντων ἐν ἀρχῇ τοῦ ἄττικοῦ ἔτους ὀλίγον μετὰ τὸ ἡλιοστάσιον τοῦ θέρους καθ' ἣν στιγμὴν ὁ Δάκτις καὶ ὁ Ἰαπίας εἶχον ἀποπλεύσει» (Γαλλ. μετάφρ. VI, σελ. 182. Παππαρηγ. Α, 373). Ὁ Κούρτιος «Ὅτε ἐπέστη ἡ ἐκλογὴ τῶν στρατηγῶν διὰ τὸ γ' ἔτος τῆς 72 Ὀλυμπιάδος, ἀρχομένου τοῦ ἔτους κατὰ τὴν πικνέληγον μετὰ τὸ θερινὸν ἡλιοστάσιον τὴν 27 Ἰουλίου ἔτους 490¹, οἱ πολῖται ἐξέλεξαν μετὰ τῶν δέκα στρατηγῶν τὸν Μιλτιάδην πρὸ τῶ Ἀριστείδη.» Οἱ δὲ Meier καὶ Schömann (Att.Pr. σελ. 105. Lipsius 118). «Ἔως ἀπὸ τοῦ πολιτεύματος τοῦ Κλεισθένου, ὁ δῆμος ἐξέλεγε κατὰ τὸν ἀριθμὸν τῶν φυλῶν καὶ δέκα στρατηγοὺς». (Ὅρα καὶ Wachsmuth II, α σελ. 58. Ἰδίως Congr. Kubicki de Magistratu decem Strategorum a Clisthene instituto etc). Ἡ κοινῶς παρεδεγεμένη ὑπόθεσις τῆς ἐκλογῆς δέκα στρατηγῶν ὡς Ἀρχῆς νενομοθετημένης πρὸ τῶν μηδικῶν ὑπέστη ἀφατηρὴς διαποριῶν καὶ ἀμφισβητήσεων ἀτελευτήτων. Ἀν κατὰ τὸν νόμον τοῦ Κλεισθένου οἱ στρατηγοὶ ἐχειροτονοῦντο, δὲν εἶτο λογικὸν νὰ κληροῦνται οἱ ἀνωτέρων θέσιν κατέχοντες Ἀρχόντες. Ἄρα, κατὰ Γρότιον, ὁ Ἡρόδοτος λέγων ὅτι ὁ Καλλίμαχος κυάμφ ἔλαχε πλεμάρχεσιν πλανᾷται ἀνακρίων εἰς ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τοῦ συγχρόνου αὐτοῦ θεσμοῦ. Κατὰ δὲ τὸν Lugebil ὁ Ἡρόδοτος ψεύδεται διηγούμενος

* Ὅρα σελ. 207.

1 Ὁ κ. Παππαρηγόπουλος θέτει τὴν ἐκλογὴν τῶν στρατηγῶν περὶ τὰ μέσα τοῦ καθ' ἡμᾶς Ἰουνίου. Εἶναι λίαν ἀμφισβητούμενος ὁ χρόνος τῶν ἀρχαιροσιῶν, αἱ δὲ διάφοροι περὶ τούτου γνώμαι τῶν ἀρχαιολόγων στηρίζονται εἰς εἰκασίας μᾶλλον ἢ εἰς μαρτυρίας ἀρχαίων συγγραφέων. Κατὰ τὴν πιθανωτέραν γνώμην αἱ ἀρχαιροσίαι ἐγένοντο κατὰ τὴν ἐνάτην πρυτανείαν, ἢτοι μετὰ τὸ Μάϊου καὶ Ἰουνίου.

πράγματα ἕτινα ὀλοτελῶς ἠγνῶει. — Ἀντιλέγουσιν ἄλλοι ὅτι τῶν στρατηγῶν τὰ ἔργα ἀπῆτουν ἰδιάζουσιν ἐμπειρίαν, καὶ λογικὸν ἦτο νὰ ἐκλέγωνται οἱ στρατηγοὶ ἐνῶ οἱ Ἄρχοντες ἐκληροῦντο. — Καὶ μὴπως, ἐπαναλαμβάνουσιν ἄλλοι, ὁ Πολέμαρχος δὲν εἶχε θέσιν ἀνωτέραν τῶν στρατηγῶν κ. λ. ; Αἱ ἀμφισβητήσεις αὗται δὲν στηρίζονται ἐπὶ ἀντιφάσεων, ἢ πεπλανημένων μαρτυριῶν τῶν ἀρχαίων. Κατ' αὐτὰς ὁ θεσμὸς τῆς κληρώσεως τῶν Ἄρχων ἦτον ἀρχαιότερος τῶν Μηδικῶν, ἀλλὰ δὲν ἦτο ἐπὶ τῶν Μηδικῶν νενομοθετημένη Ἄρχὴ ἐνικυσία τῶν Στρατηγῶν. Αἱ τότε ἐπὶ τοῦ στρατοῦ τεταγμέναι Ἄρχαι ἦσαν ὁ Πολέμαρχος, οἱ Ταξίαρχοι, οἱ Λοχαγοί, οἱ Ἴππαρχοι, οἱ Φύλαρχοι. Ἐν ἐκτάκτῳ δὲ περιπτώσει πολέμου δυσχεροῦς ἢ διεξαγωγὴ αὐτοῦ ἀντίθετο εἰς ἓνα ἢ πλείονας στρατηγούς ἐκλεγομένους ὑπὸ τοῦ δήμου. Οὕτω δὲ ἐκ τῶν πρώτων μέτρων, ἕτινα οἱ Ἀθηναῖοι ἔλαβον πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν Περσῶν, ἦτον ἡ ἐκλογὴ δέκα στρατηγῶν, ἐνὸς ἐξ ἑκάστης φυλῆς,¹ καὶ τοῦτο κατὰ λέξιν σημαίνει ἡ φράσις τοῦ Ἡροδότου α' Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα ἐβουήθησαν καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα, ἦγον δὲ σφέας στρατηγοὶ δέκα, τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης. Οὗτοι δὲν ἦσαν οἱ δέκα ἤδη προκεχειροτονημένοι καὶ εἰς τὴν ἀρχὴν ἐγκαταστημένοι, ὅπερ ἐδηλοῦτο διὰ τῆς φράσεως, ἦγον σφέας οἱ δέκα στρατηγοί, τῶν δέκατος ἦν Μιλτιάδης — ἦσαν οἱ τότε χειροτονηθέντες ἐπὶ τοῦ ἐφισταμένου πολέμου. Τοῦτο μαρτυρεῖται καὶ ἐκ τῶν πηγῶν τοῦ Πλουτάρχου γράφοντος ἐν Ἀριστείδ. ε. «Ἐπεὶ δὲ ἄξιτις . . . εἰς Μαραθῶνα παντὶ τῷ στόλῳ κατέσχε, καὶ τὴν χώραν ἐπόρθει, τῶν δέκα καθεστῶτων ἐπὶ τὸν πόλεμον στρατηγῶν μέγιστον μὲν εἶχεν ἀξίωμα Μιλτιάδης κτλ.» Σαφεστέρῃ δὲ εἶναι ἡ φράσις τοῦ Κορν. Νέπωτος «Hoc tumultu Athenienses permoti. . . domi creant decem praetores, qui exercitui praecessent, in eis Miltiadem.» Ἐν τῷ κινδύνῳ τούτῳ οἱ Ἀθηναῖοι . . . ἐκλέγουσι δέκα στρατηγούς, ἀρχοντας τοῦ στρατοῦ, ἐν οἷς τὸν Μιλτιάδην.» Τί δὲ ἀποδεικνύει ἡ ἐκλογὴ δέκα στρατηγῶν, καὶ ἰδίως τοῦ Μιλτιάδου; Δὲν ἐνέσκηψεν ἐν Ἀθήναις κατὰπληξίς ἐπὶ τῇ προσορμίσει τοῦ περσικοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Πρὸ δεκαετίας εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι κηρύξει τὸν πόλεμον κατὰ τοῦ Μ. Βασιλέως διὰ τοῦ ἐμπρησμοῦ τῶν Σάρδεων· πρὸ πενταετίας ὁ Μιλτιάδης φεύγων τὴν ἐκδίκησιν τῶν Περσῶν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Χερσονήτου εἰς Ἀθήνας. Πρὸ ἐνὸς ἔτους οἱ Ἀθηναῖοι, ἀκολουθοῦντες τὸ κατὰ τῶν βερβάρων μῆκος τοῦ Μιλτιάδου, προσέκαλεσαν τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἠενήθησαν γῆν καὶ ὕδωρ εἰς τοὺς πρέσβεις τοῦ Ἀχαιεύ. Ὁ Μιλτιάδης ὡς ὁ σημαιοφόρος τῆς ἀντιστάσεως καὶ τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Περσῶν «ἦν εὐδοκιμῶν παρὰ Ἀθηναίοισι.» Ὡς τοιοῦτος ἐξελέγη στρα-

¹ Εἰς τοὺς μετέπειτα χρόνους, ὅτε κατέστη τακτικὴ κατ' ἔτος ἀρετὴ Ἄρχη, πιθανώτερον φαίνεται ὅτι ἐξελέγοντο οἱ δέκα στρατηγοὶ ἐξ ἀπάντων Ἀθηναίων, εἰς ἓνα δὲ ἢ πλείονας συνάμα ἀντίθετο ἰδίως ἢ διεξαγωγὴ τῆς ἐκστρατείας (στρατηγὸς ὁ ἐπὶ τοῦ πολέμου).

τηγός ἔχων τὸ μέγιστον ἀξίωμα, καὶ ἡ ἐκλογή αὐτοῦ ἀποδεικνύει τὴν ἐπίμονον ἀπόρρξιν τῶν Ἀθηναίων εἰς πόλεμον. Ἐπὶ τούτῳ ἡ ἐκλογή τῶν δέκα στρατηγῶν καὶ ἡ ἀποστολὴ μυρίων μαχητῶν εἰς Μαραθῶνα. Ἀλλὰ βεβαίως οὔτε τῶν δπλιτῶν ἡ στρατολογία, οὔτε τῶν στρατηγῶν ἡ ἐκλογή ἐγένετο μετὰ τὴν προσόρμισιν τοῦ ἐχθρικοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα. Δὲν ἦτο δυνατόν ν' ἀγνοῶσιν οἱ ἐν Ἀθήναις τὸν ἀνδραποδισμόν καὶ τὸν ἐμπρησμόν τῆς πόλεως τῶν Ναξίων, τὴν φυγὴν τῶν Δηλίων, τὸν περίπλου τοῦ περσικοῦ στόλου εἰς τὰς νήσους, τέλος τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς Ἐρετρίας, ἐνθὰ οἱ Πέρσαι διέτριψαν ἐπὶ δεκαπέντε ἡμέρας περίπου. Λογικῶς κρίνοντες ἐφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι τοῦλάχιστον ἀφ' ἧς οἱ Ἀθηναῖοι ἔμαθον ὅτι ὁ ἐχθρικός στόλος ἔπλεε διευθυνόμενος πρὸς τὴν Κέων καὶ τὸ Σούνιον, παρεσκευάσθησκν ὅπως ἐμποδίσωσι τὴν ἀπόρρξιν τῶν Περσῶν ἐπὶ τῆς Ἀττικῆς, καὶ τοῦλάχιστον ἡμέρας τινὰς πρὸ τῆς προσορμίσεως τοῦ στόλου εἰς Μαραθῶνα οἱ δπλίται τῶν Ἀθηναίων μετὰ τῶν δέκα στρατηγῶν ἦσαν ἔτοιμοι ὅπως δράμωσιν εἰς τὸ μέρος τῆς εἰσβολῆς τῶν πολεμίων· ἔδραμον δὲ εἰς Μαραθῶνα ἅμα τῇ προσορμίσει τοῦ στόλου ἃ Ἀθηναῖοι δὲ ὡς ἐπύθοντο ταῦτα, ἐβοήθηον καὶ αὐτοὶ ἐς τὸν Μαραθῶνα.»

Πλὴν τοῦ Μιλτιάδου καὶ τοῦ Ἀριστείδου δὲν διακρίνεται παρὰ τοῖς ἀρχαίοις τὸ ὄνομα ἄλλου τινὸς ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν. Ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ Ἀριστ. ε'. ἀναφέρει τὸν Θεμιστοκλέα ὡς ἀγωνιστάμενον ἀλλ' οὐχὶ καὶ ὡς στρατηγοῦντα τῆς φυλῆς αὐτοῦ. Ἄν ἦτον ἐκ τῶν δέκα δ Πλούταρχος δὲν ἤθελε τὸ παραλείπει ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Θεμιστοκλέους· ἐν δὲ τοῖς ἐλλ. παραλλ. μνημονεύει ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν τὸν Κυνάγειρον, Πολύζηλον, Κελλίμαχον, καὶ Μιλτιάδην. Περὶ Ξενθίπου οὐδεὶς γίνεται λόγος. Καθ' ὅλους τοὺς ἀρχαίους ἱστορικοὺς, πάντων προέχων τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ ὡς ἔμπειρος περὶ τὸν πόλεμον, καὶ ὡς συνετὸς πολιτικός, ἦτον ὁ Μιλτιάδης.

Εἶναι ἀμφίβολον ἂν οἱ δπλίται συνεποσοῦντο εἰς δέκα χιλιάδας ἀκριβῶς, ἢ εἰς ἐννέα, καθὼς ἀναφέρουν ὁ Σουΐδας, ὁ Πανσανίας, καὶ ὁ Νέπωσ συναριθμῶν εἰς τὰς 10000 καὶ τοὺς Ηλιαταιεῖς. Πλὴν τῶν ἄλλων, τοὺς ὁποίους σημειοῖ ὁ Κούρτιος, καὶ ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς ἐλλ. παραλλ. ἀναφέρει ἐννῆκίς χιλίους δπλίτας. Ἀλλ' ἴσως ὁ ἀριθμὸς αὐξάνεται περ' ἄλλοις προστιθεμένων τῶν ἀξιωματικῶν, καὶ τῶν ἀκολουθῶν τοῦ στρατοῦ, ὡς καὶ τῶν ὑπηρετῶν ἢ δούλων. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἄξιον λεπτομεροῦς ἐξακριβώσεως, ὡς πρὸς τὴν διαφορὰν τοῦ ἀριθμοῦ. Ὁ V. Campre ἀπορεῖ διατὶ δέκα μόνον χιλιάδες Ἀθηναίων περῆσαν εἰς Μαραθῶνα, ἐνῶ ἡ Ἀττικὴ περῆχε στρατὸν πολὺ ἀνώτερον, καὶ ἐκ μόνων τῶν κληρούχων τῆς Χαλικίδος τέσσαρες χιλιάδες πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν εἶχον ἐπανέλθει ἐν Ὀροπῷ. Εἰκάζει ἐκ τούτου ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο οὐχὶ τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς ἀπο-

βάσεως τῶν Περσῶν ἀλλὰ πολὺ πρότερον ἐπιτεθέντων τούτων κατὰ τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων προτοῦ συναχθῆ ἄκας ὁ Ἑλληνικὸς στρατός. Δὲν μοὶ φαίνεται βέβαιος ἡ ἀπορία καὶ ἡ λύσις αὐτῆς, διότι ὀπίστας, γε-
γυμνασμένους καὶ ἀποτελοῦντας τὴν κυρίαν δύναμιν τοῦ στρατοῦ, δὲν εἶ-
χον οἱ Ἀθηναῖοι πολὺ πλειότερους τῶν 12 χιλιάδων, ἐνῶ ἀφ' ἐτέρου
δὲν ἠδύναντο νὰ ἀφίσωσιν ἀπροσάχευτα τὰ λοιπὰ σημεῖα τῆς χώρας
τὰ ὁποῖα ἠδύνατο συγχρόνως ὁ ἐχθρὸς νὰ προσβάλῃ, ὡς τὸν Ὀροπὸν, τὸν
Ἀραφῆννα, τὸ Φάληρον, ἰδίως τὸ ἄστυ, ἐνθα ἔπρεπε νὰ μένη φρουρὰ ἀρκούσα
πρὸς ἀσφάλειαν τῆς πολιτείας, καὶ ὅπως δράμη ἔπου ἔλλοθι ἐπικρουσιάζε-
το ἀνάγκη.

Πρὶν ἢ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως οἱ στρατηγοὶ ἀπέστειλαν τὸν ταχυδρό-
μον Φειδιππίδην εἰς Σπάρτην καλοῦντας τοὺς Λακεδαιμονίους εἰς βοήθειαν·
εἰσὶ δὲ γνωστὰ ἢ τε ὁδοιπορία τοῦ ταχυδρόμου, καὶ ἡ ἀπάντησις τῶν
Σπαρτιατῶν. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ κήρυκος ἐκ μέρους οὐχὶ τοῦ δήμου, ἀλλὰ
τῶν στρατηγῶν, δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐν ἔτι τεκμήριον τῆς ἐκτάκτου
ἐξουσίας αὐτῶν ὡς αὐτοκρατόρων κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τοῦ πολέμου.

Ὁ Γρότιος καὶ τούτῳ ἐπόμενος ὁ κ. Παπαρηγόπουλος δέχονται ὅτι
οἱ στρατηγοὶ δὲν ἐξῆλθον τῆς πόλεως εἰμὴ μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Φει-
διππίδου, ἤτοι μετὰ τὴν πέμπτην ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως αὐτοῦ, ὁ δὲ
Γρότιος ἀνευρίσκει εἰς τὴν διήγησιν τοῦ Νέπωτος ὅτι μετὰ τὴν ἀπάντη-
σιν τῶν Σπαρτιατῶν ἐγένετο ἐν τῇ πόλει συμβούλιον, ἐν ᾧ οἱ στρατηγοὶ
διεφώνησαν ἂν ἔπρεπε νὰ ἀντεπεξέλθωσιν κατὰ τῶν Περσῶν, ἢ νὰ ὀχυ-
ρωθῶσιν ἐν τῷ ἄστει, καὶ παραδέχεται τὴν μαρτυρίαν τοῦ Ῥωμαίου ὡς
μᾶλλον ἀξιόπιστον τῆς τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Γρότιος στηρίζει τὴν γνώ-
μην αὐτοῦ εἰς τὸν λόγον ὅτι προτοῦ ἐξέλθωσι τῆς πόλεως οἱ στρατηγοὶ
ᾤφειλον ν' ἀποφασίσωσιν περὶ τοῦ πολέμου, ἢ περὶ τῆς ὀχυρώσεως τοῦ ἄ-
στεως. Ἐκ τῆς διηγήσεως τοῦ Κ. Νέπωτος δὲν βεβαιούται ὅτι ἡ ἀπόφα-
σις τοῦ ν' ἀπαντήσωσι τοὺς Πέρσας εἰς Μαραθῶνα ἐγένετο μετὰ τὴν ἐκ
Σπάρτης ἐπάνοδον τοῦ Φειδιππίδου. Ἀκολουθοῦντες τὸν Ῥωμαῖον βιογρά-
φον ὀφείλομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἄμα τῇ εἰδήσει τῆς προσορμίσεως τοῦ
στόλου ἐγένετο ἐν τῷ ἄστει μεταξὺ τῶν στρατηγῶν συζήτησις ἂν ᾤφειλον
ν' ἀντιταχθῶσιν εἰς τὸν ἐχθρὸν ἀποβάλλοντα, ἢ νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐντὸς τῆς
πόλεως· ἀπεφασίσθη κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου ἡ ἐξοδος, καὶ συγ-
χρόνως ἀπεστάλη ὁ Φειδιππίδης εἰς Σπάρτην. Κατὰ τὴν διήγησιν ὅμως
τοῦ Ἡροδότου οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν ἕτοιμοι ὅπως ἐξέλθωσι· μισθόντες οἱ
στρατηγοὶ ἐν τῷ ἄστει τὴν προσορμίσιν τοῦ στόλου ἀπέστειλον τὸν Φει-
διππίδην καὶ ἀμέως ἔδραμον εἰς Μαραθῶνα· ἐν δὲ τῷ στρατοπέδῳ ἠγέρθη
μεταξὺ τῶν στρατηγῶν ἡ διφωνία. Ἀθηναίοισι δὲ τεταγμένοιισι ἐν
τεμένει· Ἡρακλῆος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλαταιέες πανδημεῖ. Τοῖσιν δὲ
Ἀθηναίων στρατηγοῖσιν ἐγένοντο δίχα αἱ γνώμαι, τῶν μὲν οὐκ ἐόντων

συμβάλλειν, ὀλίγους γὰρ εἶναι στρατιᾶ τῆ Μήδων συμβάλλειν, τῶν δὲ καὶ Μιλτιάδεω κελεύοντων». Τεθέντος ὅτι ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν ἠγέρθη ἐν Μαραθῶνι, εἰς τί ἄρα περιστρέφετο; Ἡ ἀμυνα ἐντὸς τῶν τειχῶν τοῦ ἄστεως προὑποτίθησι τὴν γνώμαυτον τοῦ νὰ ἐπανεέλθῃ ὁ στρατὸς εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ τότε δικτὶ νὰ ἐξέλθῃ; ἐρωτᾷ ὁ V. Campe (Ie pugna Marathonica σελ. 30). Ἡ ἀπορία ἦτο λογικὴ καὶ βέβαιος, ἐὰν ἐδεχόμεθα κατὰ τὴν διήγησιν τοῦ Νέπωτος ὅτι ἐγένετο συμβούλιον ἐντὸς τῆς πόλεως. Εἶναι ὅμως λογικώτερον καὶ συνεπέστερον νὰ δεχθῶμεν τὴν διήγησιν τοῦ Ἡρόδοτου· τὸ μὲν, διότι ἐὰν τοιοῦτο ζήτημα ἐγεννᾶτο πρὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν ἀρμόδιος ἐν ἀποφατίσῃ ἦτον ὁ δῆμος αὐτὸς, μᾶλλον ἢ οἱ στρατηγοί, τὸ δὲ διότι ἀφοῦ οἱ Ἀθηναῖοι ἀπεφάνισαν τὸν πόλεμον, ἐπὶ τούτῳ ἐκλέξαντες τοὺς δέκα στρατηγοὺς, δὲν ἦτο συνεπὲς καὶ συνετὸν νὰ συζητῶσι περὶ ἀμύνης καὶ ὀχυρώσεως τῆς πόλεως μετὰ τὴν ἀπόβασιν τῶν Περσῶν, ἀρίνοντες τὴν Ἀττικὴν ὅλην, καὶ αὐτὴν τὴν ναυτικὴν τῶν δυνάμιν, εἰς τὴν ἐξουσίαν τοῦ ἐχθροῦ. Τιθεμένου δὲ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον ὅτι ἡ διαφωνία ἠγέρθη ἐν τῷ στρατοπέδῳ, ἀντικείμενον τῆς συζητήσεως ἦτον οὐχὶ ἂν ἔπρεπε νὰ πολεμήσωσιν ἢ νὰ ὀχυρωθῶσιν ἐν τῷ ἄστει, ἀλλ' ἂν ἔπρεπε νὰ ἐπιτεθῶσιν, ἢ νὰ τηρήσωσιν θέσιν ἀμυντικὴν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Ἰκαρίας, ἕτινα εἶχον ἤδη ὀχυρώσει στρατοπεδεύσαντες ἐπ' αὐτῶν. Οἱ Πέρσαι ἀποβιβασθέντες εἰς Μαραθῶνα ἔπρεπε διὰ τῆς ὁδοῦ τούτης νὰ προελάσωσιν εἰς τὰ μεσόγεια τῆς Ἀττικῆς, καὶ καταλληλοτέραι θέσις πρὸς ἀμυντικὸν πόλεμον δὲν ὑπῆρχε παρὰ τὰ στενὰ καὶ τοὺς λόφους μεταξὺ Θυκλάσσης καὶ Προβελίνθου, ἢ Βραχῆ καὶ Σταμάτας. Ἀλλ' ἡ λύσις τοῦ προκειμένου σχετίζεται μετὰ τοῦ ἐτέρου ζητήματος, ὁποῖα ἦτον ἡ στιγμή τὴν ὁποῖαν ὁ Μιλτιάδης ἐξελέξατο πρὸς ἐπίθεσιν, ἐφ' οὗ γενήσεται λόγος μετὰ τὴν ἐξιστόρησιν τῆς μάχης.

Οἱ νεώτεροι ἱστορικοὶ δέχονται ὅτι ἐν συμβουλίῳ πολεμικῷ (κατὰ τοὺς μὲν ἐν τῇ πόλει κατ' ἄλλους δὲ ἐν τῷ στρατοπέδῳ), προέκυψεν ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν πέντε κατὰ, καὶ τεσσάρων ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Μιλτιάδου, ἐν δὲ τῇ ἰσοψηφίᾳ ὁ Πολέμαρχος προσετέθη εἰς τὴν τοῦ Μιλτιάδου πεισθεὶς παρὰ τούτου. Ὁ Lugebil δεχόμενος ὅτι τὸ συμβούλιον συνεκροτήθη ἐν Μαραθῶνι, ἐπιφέρει ὅτι ὁ διάλογος τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τοῦ Καλλιμάχου δὲν ἐγένετο ἐπιστήμως, ἀλλὰ κατ' ἴδιον πρὸ τῆς συγκροτήσεως τοῦ συμβουλίου· ἐξάγει δὲ τοῦτο ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡροδοτου ἐπρὸς τοῦτον (τὸν Καλλιμάχον) ἐλθῶν (ὁ Μιλτιάδης) ο. Βέβαιον εἶναι ὅτι κατὰ τὰς διηγήσεις τοῦ τε Ἡροδοτου καὶ τοῦ Νέπωτος οἱ στρατηγοὶ διηρέθησαν εἰς δύο γνώμας, οὐχὶ ὅτι διεφώνησαν ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ οἶον ὑπὸ τῶν νεωτέρων ἐννοεῖται. Ἐπιμένει ὅμως διὰ μακρῶν ὁ καθηγητὴς τῆς Περσικῆς ἐρμηνεύων τὴν φράσιν τοῦ Ἡροδοτου ἐπὶ πάλαιον Ἀθηναῖοι ὁμόψηφον τὸν Πολέμαρχον ἐποίησαν τοῖσι στρατηγοῖσι οὕτως ἀπο-

κρούση τὴν ἔννοιαν ὅτι ὁ Πολέμαρχος ἦτον ἰσόψηρος, ἐξ οὗ ἠδύνετο νὰ ὑποτεθῆ ἰσόβαθμος ἢ ἰσότιμος τοῖς στρατηγοῖς. Ὁ Lugebil προλαμβάνει διὰ τούτου ἰν' ἀποδείξῃ ἐν τοῖς ἐπομένοις ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ἀνωτάτην διεύθυνσιν τοῦ πολέμου καὶ τὴν ἀρχηγίαν ἐπὶ τῆς μάχης. Ἀλλ' εἰς λόγον τῆς διαφωνίας τῶν Στρατηγῶν ἢ φράσις τοῦ Ἡρόδοτου ταύτην ἔχει τὴν ἔννοιαν, ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τότε ψῆφον μετὰ τῶν στρατηγῶν, ἐνῶ εἰς τοὺς χρόνους τοῦ ἱστορικοῦ τὰ τῆς στρατολογίας καὶ τοῦ πολέμου ἦσαν ἀποκλειστικῶς εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἀνατεθειμένα, περιορισθείσης τῆς ἐξουσίας τοῦ Πολεμάρχου εἰς ἔργα καθαρῶς πολιτικά. Ἐκ τῶν λόγων τοῦ Μιλτιάδου συμπρακίνει ὁ Γρότιος ὅτι ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ὑπερισχύουσαν ψῆφον ἐν τῷ πολεμικῷ συμβουλίῳ ὡς προϊστάμενος αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ ὑποστηρίζει καὶ ὁ Lugebil ἀντιτασσόμενος εἰς τὴν γνώμην τοῦ Σχοίμαν, ἀλλὰ τοιοῦτο τι δὲν ἐξάγεται ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡρόδοτου. Διαιρεθέντων τῶν δέκα στρατηγῶν, πέντε ἦσαν ὑπὲρ τῆς γνώμης τοῦ Μιλτιάδου, καὶ ἰσάριθμοι ἦσαν κατ' αὐτῆς. Ἡ ψῆφος ἀπὸ τοῦ Πολεμάρχου καθίστατο ἀποφασιστικὴ, οὐχὶ ὡς ἔχουσα πλειοτέραν ἀξίαν τῆς τῶν στρατηγῶν, ἀλλὰ καθόσον συνετέλει εἰς τὴν πλειοψηφίαν. Ἡ διαφωνία τῶν στρατηγῶν κατὰ τὸν Γρότιον, προῆλθεν ἐν μέρει ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῶν Σπαρτιατῶν, ὁ δὲ κ. Παπκρηγόπουλος θετικώτερον ἀποφάνεται ὅτι τὸ συμβούλιον, ἐν ᾧ ἐξεδηλώθη ἡ διαίρεσις τῶν στρατηγῶν, ἐγένετο μετὰ τὴν ἐπάνοδον τοῦ Φειδιππίδου. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν λέγει ὁ Ἡρόδοτος· φαίνεται μάλιστα ἀναιρούμενον ἐκ τῆς σειράς τῶν λόγων τοῦ ἀρχαίου ἱστορικοῦ.

Διὰ τῆς προσθήκης τοῦ πολεμάρχου εἰς τὴν γνώμην τοῦ Μιλτιάδου ἀπεφασίσθη λοιπὸν ἡ μάχη ἐν Μαραθῶνι, καὶ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν ἡ γνώμη ἔφερε συμβάλλειν, ὡς ἐκάστου αὐτῶν ἐγένετο πρυτανική τῆς ἡμέρας Μιλτιάδῃ παρεδίδοσαν· ὁ δὲ δεκόμενος οὕτι καὶ συμβολὴν ἐποιέετα, πρὶν γὰρ δὴ αὐτοῦ πρυτανική ἐγένετο. Ὡς δὲ ἐς ἐκεῖνον περιῆλθε, ἐνθαῦτα δὴ ἐτάσσοντα ὡς Αἰθναῖοι ὡς συμβαλέοντες, τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρους ἡγέετο ὁ Πολέμαρχος Καλλίμαχος· ὁ γὰρ νόμος τότε εἶχε οὕτω τοῖσι Αἰθναίοισι τὸν Πολέμαρχον ἔχειν κέρους τὸ δεξιόν· ἡγεομένου δὲ τούτου ἐξεδέκοντο ὡς ἀριθμέοντο αἱ φυλαί, ἐχόμεναι ἀλλήλων· τελευταῖαι δὲ ἐτάσσοντο, ἔχοντες τὸ εὐώνυμον κέρους, Πλαταιέες». Ἐντεῦθεν ἀρχεται ὁ δεινότερος ἀγὼν τοῦ ῥώσου ἀκαδημαϊκοῦ ὅπως ἀποδείξῃ ἀνώτερον ἀρχηγὸν τῶν Αἰθναίων τὸν Καλλίμαχον, καὶ ὑποτάσσόμενον αὐτῷ τὸν Μιλτιάδην. Ἐκ τῶν προηγουμένων ἐπικαλεῖται τοὺς λόγους τοῦ στρατηγοῦ πρὸς τὸν Πολέμαρχον «ἐν σοὶ νῦν ἐστὶ ἡ καταδουλώσει Αἰθνας ἢ ἐλευθέρας ποιήσαντα» κτλ. Αὐτὸ τοῦτο, λέγει ὁ σοφὸς ἑλληνιστὴς, εἶπεν ὁ Θεμιστοκλῆς πρὸς τὸν Εὐρυδιάδην. Ἀλλὰ ἡ θέσις τούτου ὡς ἀρχηγὸς τῶν Ἑλλήνων, ἦτο πάντη διάφορος τοῦ Καλλίμαχου. Ὁ Καλλίμαχος

κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Μιλτιάδου ἔσωζε τὰς Ἀθήνας διὰ τῆς ψήφου αὐτοῦ, καίτοι ἐχούσης ἀξίαν ἴσην πρὸς τὴν τῶν στρατηγῶν. Ἦθελον ὑπερβῆ πολὺ τὰ ὄρια τῆς μελέτης μου ἀκολουθῶν τὸν Lugebil εἰς τὴν ἐκτενῆ διατριβὴν πρὸς ἀπόδειξιν τοῦ θέματος αὐτοῦ, ὅτι ὁ Πολέμαρχος ἦταν ὁ ἀνώτερος ἀρχηγός, ἐπὶ τῷ λόγῳ του ὅτι αὐτὸς ἤγε τὸ δεξιὸν κέρασ. Ἐξ ὅλων τῶν μαρτυριῶν, τὰς ἀποίας ἀναφέρει, τοῦτο μόνον ἀληθῶς βεβαιοῦται, ὅτι ἡ θέσις τοῦ δεξιοῦ κέρους ἦτο τιμητικὴ, ὅτε δὲ παρετάσσοντο διαφορῶν πολιτειῶν στρατοί, ἀντεπειροῦντο τὸ δεξιὸν κέρασ οἱ ἀξιοῦντες τὴν ἡγεμονίαν τῶν Ἑλλήνων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου τί ἐσήμαινεν ἡ πρυτανεία τῶν στρατηγῶν ἐναλλασσομένη καθ' ἑκάστην ἡμέραν, ἐὰν εἶχε τὴν ἀρχηγίαν ὁ Πολέμαρχος; Πῶς ἐπὶ τῇ ὑποθέσει ταύτῃ ἐξηγεῖται τὸ δικαίωμα τοῦ Μιλτιάδου ἰν' ἀνεδάξῃ τὴν μάχην εἰς τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας αὐτοῦ; Ἐὰν ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν ἀρχηγίαν, ἢ κατὰ τὰ νῦν λεγόμενον τὸ γενικὸν πρόσταγμα, πῶς ἠδύνατο ἐν τῇ γομφῇ τῆς ποικίλης στοῦξ ὁ Πολύγνωτος νὰ παριστῆ οὐχὶ τὸν Καλλίμαχον, ἀλλὰ τὸν Μιλτιάδην εἰς τὴν χεῖρα ἐκτετακότα ὡς τότε ἔτυχε τοῖς στρατιώταις παρεκκελευόμενος, ἦν γὰρ ἐν τῇ ποικίλῃ στοῦξ γεγραμμένος ὁ Μιλτιάδης ἐκτείνων τὴν χεῖρα καὶ ὑποδεικνύς τοῖς Ἕλλησι τοὺς βροχάρους λέγων ὁμοῦν κατ' αὐτῶν; Ὁ Πολέμαρχος διοικῶν τὸ δεξιὸν κέρασ εἶχεν ὑπὸ τὰς διαταγὰς του κατὰ τὴν μάχην τοὺς στρατηγοὺς τῶν φυλῶν, αἵτινες ἦσαν τεταγμένοι εἰς τὸ δεξιὸν· ἀλλ' ἡ ἀρχηγία, ἢ κατὰ τὴν σημερινὴν ἔκφρασιν τὸ γενικὸν πρόσταγμα ἀνήκεν εἰς τὸν πρυτανεύοντα στρατηγόν, καὶ οὗτος ἦν ὁ Μιλτιάδης. Παρέσχεν ὁμοῦ ἀφορμὴν εἰς ἐριδος ἢ ἐρμηνεία τῆς φράσεως ἀἡγεομένου δὲ τούτου (τοῦ Πολεμάρχου) ἐξεδέκοντο ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαὶ ἐχόμεναι ἀλλήλων. Ὁ Lange ἀναφέρειν τὸ «ἡγεομένου αὐτοῦ» εἰς τὴν φυλὴν εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ Καλλίμαχος, δέχεται ὅτι ἕνεκα τῆς ἡγεμονίας τούτου ἴστατο ἡ Αἰαντίς πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν κέρασ. Τοῦτο φαίνεται βεβαιούμενον καὶ ἐκ τῆς πληροφορίας τοῦ Πλουτάρχου (Συμπ. προθ. Α'. 10, 3) ὅτι ὁ Καλλίμαχος ἀνήκεν εἰς τὴν Αἰαντίδα. Ἀλλὰ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, ὁ Πολέμαρχος ἴστατο εἰς τὸ δεξιὸν κέρασ ἐκ δικαιώματος τῆς θέσεως αὐτοῦ ὡς Ἄρχοντας, καὶ οὐχὶ ὡς ἀνήκωντος εἰς τὴν πρώτην ταχθεῖσαν φυλὴν. Ὁρθώτερον τὸ «ἡγεομένου τούτου», ὡς ἀπόλυτος γενικὴ ἐρμηνεύεται ὅτι ὑπὸ τὴν ἡγεμονίαν τοῦ Πολεμάρχου ἴσταντο αἱ φυλαὶ αἱ ταχθεῖσαι εἰς τὸ δεξιὸν κέρασ. Ἄν πρώτη ἐτάσσεται ἡ Αἰαντίς καὶ εἰς ταύτην ἀνήκεν ὁ Καλλίμαχος, τοῦτο ἦτον ὅλως τυχαῖον καὶ ἀνεξάρτητον ἀπὸ τῆς θέσεως τοῦ Πολεμάρχου. Ὁ Lugebil ὁμοῦ ἐπιμένων εἰς τὸ ν' ἀποδείξῃ τὸν Μιλτιάδην διατελοῦντα ὑπὸ τὰς διαταγὰς τοῦ Πολεμάρχου εὕρισκει ἀντιτασσόμενον εἰς τὸν ἰσχυρισμὸν αὐτοῦ, ὅτι ὁ Μιλτιάδης εἶχε τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας καὶ πρώτη ἐτάσσεται εἰς τὸ δεξιὸν ἢ πρυτανεύουσα φυλὴ, ἐνῶ ὁ Μιλτιάδης, ὡς μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων ἀνήκεν εἰς τὸν δῆμον

Λακκιδῶν τῆς Οἰνηίδος φυλῆς (Ὁρχ Πλουτ. Κιμ. δ', καὶ Meier de gentil. σελ. 48) τὴν δυσχέρειαν δὲ ταύτην ἐξομακλύνει βεβαιῶν ἐξ ἰδίης εἰκασίας, ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀνῆκεν εἰς τὴν Αἰκντίδα. Ἀλλ' ὅμως ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἀνῆκεν εἰς ταύτην βεβαιούται, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Συμπ. προβλ. Α. 10. μόνον τὸν Καλλιμάχον μνημονεύοντος ὡς ὄντα ἐκ τῆς φυλῆς ἐκείνης. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα τῆς παρατάξεως τῶν Ἀθηναίων κατὰ φυλάς, ὡς ἠριθμέοντο περιστρέφεται εἰς ἀδιέξοδον κύκλον ἀμφισβητήσεων παρὰ τοῖς νεωτέροις.

Γνωστὸν ὅτι καθ' ἕκαστον ἔτος ἐπρυτάνευεν ἀνὰ μία τῶν δέκα φυλῶν ἐπὶ 36 ἢ 39 ἡμέρας, διαδεχόμεναι ἀλλήλας κατὰ τὴν ἐπὶ Κλεισθένους ἀρισθεῖσαν σειράν, ἣτις ἔμεινεν ἀμετάβλητος ἐφ' ὅσον καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν φυλῶν, καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην τάξιν 1) Ἐρεχθίδς, 2) Αἰγυῖς, 3) Πανδιονίς, 4) Λεοντίς, 5) Ἀκαμαντίς, 6) Οἰνηίς, 7) Κεκροπίς, 8) Ἰπποθωώντις, 9) Αἰκντίς, καὶ 10) Ἀντιοχίς. Λοιπὸν τὸ ὡς ἠριθμέοντο αἱ φυλαὶ ἐχόμεναι ἀλλήλων ἐξηγεῖται κατὰ λέξιν ὅτι ἐκάστης φυλῆς οἱ ὀπλιταὶ ἐτάχθησαν κατὰ τὴν σειράν τῶν φυλῶν, καὶ μετὰ τὴν πρώτην ταχθεῖσαν εἰς τὸ δεξιὸν εἶποντο αἱ λοιπαὶ κατὰ τὸν ἀριθμὸν ἐκάστης μέχρι τῆς δεκάτης, μεθ' ἣν τὸ ἀριστερὸν κέρως κατέλαβον οἱ Πλαταιεῖς. Ἀλλὰ μένει τὸ ζήτημα τίς ἦτον ἡ πρώτη ταχθεῖσα εἰς τὸ δεξιὸν; Ἄν ὁ Πολέμαρχος εἶχε τὴν γενικὴν ἀρχηγίαν κατὰ τοῦς Grote καὶ Lugebil, ἡ πρώτη ταχθεῖσα ἦτον ἡ Αἰκντίς, διότι εἰς ταύτην ἀνῆκεν ὁ Καλλιμάχος. Ἀλλ' ἂν, ὡς βεβαιῶν ὁ Ἡρόδοτος, ἡ μάχη συνήρθη κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου πρώτη ἐτάχθη ἡ φυλὴ τούτου Οἰνηίς. Ἡ τάξις τῆς πρυτανείας εἶχεν ἀρχίσαι πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, διότι καὶ οἱ μετὰ τοῦ Μιλτιάδου ὁμόψηφοι παρεχώρουν εἰς αὐτὸν τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας, ἀρκετὰχθη πρώτη ἡ φυλὴ ἣτις εἶχε τὴν σειράν τῆς πρυτανείας, κατὰ τινὰς ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν, πόσαι δὲ ἡμέραι εἶχον παρέλθει ἀπὸ τῆς ἐξόδου μέχρι τῆς μάχης ἀμφισβητεῖται. Τοιοῦτος ὁ κύκλος τῶν ἀποριῶν καὶ τῆς συζητήσεως.

Κατὰ τὴν μόνιμον σειράν τῆς ἀριθμήσεως τῶν φυλῶν ἔπρεπε νὰ ταχθῇ πρώτη μὲν ἡ Ἐρεχθίδς, ἐνάτη δὲ ἡ Αἰκντίς. Ἀλλὰ κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Βοικχίου, ἡ Αἰκντίς ἐτάχθη πρώτη, διότι τοῦτο βεβαιῶν ὁ Πλουτάρχος ἐν Συμπ. προβλ. Ἐκ τούτου ἐξάγει ὁ σοφὸς γερμανὸς ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μικροθῶνι παράταξιν δὲν ἐτηρήθη ἡ μόνιμος σειρά τῆς ἀριθμήσεως τῶν φυλῶν, ἀλλ' ὡς δι' ἄλλας ὑπηρετίας ἐγένετο κατ' ἔτος διὰ κλήρου κατὰτάξις ἢ ἀρίθμησις τῶν φυλῶν, αὕτη ἡ ἐτησία κλήρωσις ἐτηρεῖτο καὶ εἰς τὴν ἐν τῇ μάχῃ παράταξιν τῶν φυλῶν, ἔλαχε δὲ κατὰ τὴν κλήρωσιν τοῦ ἔτους ἐκείνου τὸν πρῶτον ἀριθμὸν ἡ Αἰκντίς. Τὴν δόξαν ταύτην ἐξήγησεν ὁ Βοίχχιος ἐν δυοῖς δικτριβαῖς αὐτοῦ, ὧν ἡ τελευταία περὶ τῶν

κόλων τῆς σελήνης παρ' Ἑλλησιν ἐδημοσιεύθη ἐν τοῖς jahrb. f. class. phil. καὶ ἐν χωριστῷ φυλλαδίῳ ἐν ἔτει 1855¹.

Ἐκτοτε οἱ πλείους τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων παρεδέχθησαν ἄνευ συζητήσεως, ὅτι πρώτη κατὰ τὴν μάχην παρετάχθη ἡ Αἰαντίς. Ἡ γνώμη αὕτη ἀναιρεῖται ὑπὸ τοῦ Ἡροδότου βεβαιούντος ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἀνέβηκε τὴν μάχην μέχρι τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ἦτον ἡ σειρά τῆς πρυτανείας αὐτοῦ· ἀφοῦ δὲ εἶναι, ὡς ἐρρέθη, βεβαιωμένον ὅτι ὁ Μιλτιάδης δὲν ἀνῆκεν εἰς τὴν Αἰαντίδα, ἀρα ἐτάχθη οὐχὶ αὕτη πρώτη, ἀλλ' ἡ Οἰνητις. Δὲν ἦτο μὲν αὕτη πρώτη ὡς ἀριθμούνται αἱ φυλαί, ἀν ἡ σειρά ἤρχιζεν ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης, ἀλλ' ἠδύνατο νὰ ἦναι πρώτη ἀν ἡ ἀρίθμησις ἤρχιζεν πρὸ τῆς ἡμέρας τῆς ἐξόδου, ὡς θέλομεν ἰδεῖ κατωτέρω. Ἐσημειώθη ἀνωτέρω ὅτι δὲν καταλέγεται πρώτη ἡ Αἰαντίς ἔνεκα τοῦ Πολέμαρχου, διότι ὁ Πολέμαρχος διώκει τὸ κέρασ, καὶ οὐχὶ τὴν φυλὴν τῆς δεξιᾶς προέστατο ἴδιος στρατηγός· ἐὰν δὲ οὗτος δὲν εἶχε τὴν σειράν τῆς πρυτανείας, ἀρα οὐδ' ἡ φυλὴ εἰς ἣν ὁ στρατηγός ἀνῆκεν. Ἐξετάσωμεν λοιπὸν τοὺς λόγους, ἐφ' ὧν ὁ Βοίρχιος στηρίζει τὴν γνώμην αὐτοῦ.

Τὸ σύστημα τοῦτο ἔχει ὡς πρώτην ἀφετηρίαν καὶ κυρίαν βάσιν τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλούταρχου, ὅτι ἐτάχθη πρώτη ἡ Αἰαντίς, καὶ ἐκ τοῦ διδόμενου τούτου συνάγει ὅτι ἐγένετο ἐτησίαι κλήρωσις καθ' ἣν ἔλαχε τὸν πρῶτον ἀριθμὸν ἡ Αἰαντίς. Εἶναι ὁμοίως οἱ ἰσχυρισμοὶ οὗτοι ἀρκούντως βεβαιωμένοι; Μόνη μαρτυρία τοῦ ὅτι ἐτάχθη ἡ Αἰαντίς πρώτη εἶναι τὸ χωρίον τοῦ Πλούταρχου ἐν Συμποσ. πρὸβλ. Α, 10, 3. «Γλαυκίας δὲ ὁ ῥήτωρ καὶ τὸ δεξιὸν κέρασ Αἰαντίδαις τῆς ἐν Μαραθῶνι παρετάξεως ἀποδοθῆναι τῆς Αἰσχύλου εἰς τὴν μεθορίαν ἐλεγείαις ἐπιστοῦτο». Ὁ Πλούταρχος δὲν τὸ ἀνέγνωσε, δὲν τὸ βεβαίωσεν. Εἰς τὸ συμπόσιον, τὸ ὁποῖον ὁ Φιλόπαππος ἐδίδοε, μεταξὺ χαριεντιτιμῶν καὶ ἐγκωμίων ὑπὲρ τῆς Αἰαντίδος φυλῆς, ὁ ῥήτωρ Γλαυκίας ἐβεβαίωσεν ὅτι ὁ Αἰσχύλος εἶπε ποῦ ὅτι ἐτάχθησαν οἱ Αἰαντίδαι· εἰς τὸ δεξιὸν κέρασ. Ἡ μαρτυρία εἶναι λίαν ἀμφίβολος καὶ βεβαίωσεν μὲν ὅτι ἡ Αἰαντίς ἐτάχθη εἰς τὸ δεξιὸν ἀλλ' οὐχὶ πρώτη. Τοῦτο ὑποθέτων ὡς βέβαιον ὁ Βοίρχιος ἐξηγεῖ διὰ τῆς ἐτέρας ὑποθέσεως ὅτι ὅπως λάχη ἡ Αἰαντίς πρώτη ἐγένετο κλήρωσις κατ' ἔτος· ἐνῶ οὐδὲ τοιαύτη ἐτησίαι κλήρωσις βεβαιούται ἐξ ἀρχαίας τινὸς μαρτυρίας. Ὁ Βοίρχιος ἐπιμαρτύρεται ὅτι εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Φιλοπάππου, τὸ ὁποῖον περιγράφει ὡς προείρηται ὁ Πλούταρχος ἐὸ Μάρκος προέβαλεν ὅτι Νεάνθης ὁ Κυζικηνός λέγει ὅτι τῆς Αἰαντίδος φυλῆς γέρας ὑπῆρχε τὸ μὴ κρίνεσθαι πῶν αὐτῆς χορὸν ἔσχατον». Ἀλλὰ καὶ οἱ συμποσιάζοντες αὐτοὶ ἀμφίβηλλον περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ λόγου τοῦ Κλεάνθους. Ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Δημοσθένους Μειδ. 13. «Ἐπειδὴ γὰρ οὐ καθεστηκός χορηγὸς τῆς Πανδιονίδος φυλῆς τρίτον ἔτος τουτί, παρούσης δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἐν ἣ τὸν

¹ Καταπιεταγμένον μετὰ τῶν βοηθ. τῆς ἱστορ. ὑπ' ἀρ. 471 τῆς Ἐθν. Β.βλιοθ.

Ἄρχοντα ἐπικληροῦν ὁ νόμος τοῖς χοροῖς τοὺς αὐλητὰς κελεύει· φαίνεται ὅτι κατ' ἔτος ἐγένετο ἡ κλήρωσις τῶν χορῶν κατὰ φυλὰς. Ἄλλ' ἀρᾷ γε ἡ κλήρωσις αὕτη μετέβλεπε τὴν τάξιν τῆς πρυτανείας τῶν φυλῶν ὡς πρὸς τὰ λοιπὰ αὐτῶν προνόμια ἐν τῇ πολιτείᾳ, καὶ ἰδίως κατὰ τὴν ἐν μάχῃ παράταξιν τοῦ στρατοῦ; Οὐδὲ ὁ Βοίικχιος βεβκιοῖ ταῦτα. Ὡστε ἡ δόξα, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ Παππαρηγόπουλος ἀκολουθεῖ, ὅτι αἱ φυλαὶ ἐτάχθησαν καθ' ὃν ἔλαβον τὸ ἔτος ἐκεῖνο ἀριθμὸν· διότι κατὰ πᾶν ἔτος ὠρίζετο διὰ κλήρου ἢ σειρὰ ἐκάστης φυλῆς, καὶ κατὰ τὴν σειρὰν ταύτην ἐτάσσοντο εἰς ὅλας τὰς περιτάσεις» εἶναι ὑπόθεσις στερουμένη βάσεως ἱστορικῆς. Δὲν ὑπάρχει δὲ λόγος ὅπως δυσπιστήσωμεν εἰς τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἡροδότου, ἢ ἀναζητήσωμεν εἰς τὴν φράσιν αὐτοῦ ἄλλην ἐννοίαν, εἰμὴ ὅτι αἱ φυλαὶ ἐτάχθησαν ἀκολουθοῦσκι ἐκ τοῦ δεξιοῦ πρὸς τὸ ἀριστερὸν τὴν σειρὰν τοῦ ἀριθμοῦ, τὴν ὁποίαν ἀπὸ τοῦ Κλεισθέους διαρκῶς καθ' ὅλα τὰ ἔτη καὶ καθ' ὅλας τὰς περιτάσεις ἐτήρουν. Ποία δὲ ἐτάχθη πρώτη; Βεβκίως ἐκείνη εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης πρυτανεύων στρατηγός. Καὶ εἰάν ἐπιστοῦτο ὅτι εἶχε προνόμιόν τι κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τῶν φυλῶν ἡ Αἰαντίς, ἢ ὑπόθεσις ὅτι ἐτάχθη πρώτη ἀναιρεῖται ἐκ τῆς σαφοῦς καὶ ἀνεκφιλέκτου μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου, ὅτι ἕκαστος τῶν στρατηγῶν εἶχε τὴν πρυτανείαν καθ' ἐκάστην ἡμέραν ἐναλλάξ. Τὸ ὅτι δὲ ὁ Πολέμαρχος ἡγεῖτο τοῦ δεξιοῦ κέρκτος δὲν σημαίνει ὅτι ἡ φυλὴ εἰς ἣν ἀνήκεν ἐτάχθη πρώτη, καίτοι μὴ ἔχουσα, ἢ διότι εἶχε τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας.

Τὸ μᾶλλον ἄξιον λόγου ἐκ τῶν ἐπιχειρημάτων, ἐφ' ὧν ὁ Βοίικχιος, καὶ κατόπιν τούτου πάντες οἱ νεώτεροι ἱστορικοί, στηρίζουσι τὴν δόξαν ὅτι ἐγένετο ἐτησίαι κλήρωσις τῆς τάξεως τῶν φυλῶν εἶναι τὸ παρὰ τοῦ Πλουτάρχου ἐν Ἀριστ. ε' ἀναφερόμενον ὅτι «ὁ Θεμιστοκλῆς καὶ ὁ Ἀριστείδης ἠγωνίσαντο λαμπρῶς τεταγμένοι πρὸ ἀλλήλοις ἀνήκοντες ὁ μὲν εἰς τὴν Λεοντίδα, ὁ δὲ εἰς τὴν Ἀντιοχίδα φυλὴν.» Ὡς ἴδομεν ἡ μὲν Λεοντίς ἠριθμεῖτο ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν φυλῶν τετάρτη, ἡ δὲ Ἀντιοχίς δεκάτη· δὲν ἠδύναντο ἀρα νὰ ὦσι παρετεταγμένοι πρὸ ἀλλήλων, εἰμὴ ἐκ ἐξ ἀλλῆλης κληρώσεως εἶχε μεταβληθῆ ἢ μόνιμος ἀρίθμησις τῶν φυλῶν. Εἶναι ὅμως ἄξιον σημειώσεως ὅτι οὔτε ὁ Ἡρόδοτος, οὔτε ἄλλος τις τῶν ἀρχαίων, οὔτε αὐτὸς ὁ Πλούταρχος, ἐν τῇ βιογραφίᾳ τοῦ Θεμιστοκλέους, ἀναφέρει τὸν Θεμιστοκλῆν ὡς παρευρεθέντα κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην· ἦτο δὲ ἀπίθανον νὰ μὴ σημειωθῆ που ἐν τοῖς πολλοῖς ἀπομνημονεύμασι τῶν ἀρχαίων τὸ γεγονός ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἠρίστευσε κατὰ τὴν μάχην ἐκείνην. Φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ὁ Πλούταρχος, ἐν αὐτῷ δὲν ἐπλάσε, ἀνεξελέγκτως καὶ ἀκρίτως παρεδέχθη ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου φήμην ἀδόκιμον περὶ τῆς ἀριστείας τοῦ Θεμιστοκλέους κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι μάχην πρὸς πίστῳσιν τῶν ἀνεκδότων τὰ ὅποια ὁ βιογράφος συν-

έλεξεν εἰς λόγον τῆς ἀμίλλης τοῦ στρατηγοῦ τῆς ἐν Σκλαμῖνι ναυμαχίης μετὰ τῶν πρεσβυτέρων αὐτοῦ ἐπισήμων συμπολιτῶν. Ὅπως δὲ καὶ ὁ Πλούταρχος αὐτὸς ἐν Θεμιστ. γ'. διηγῆται ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς νέος ὦν ἔτι τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης πρὸς τοὺς βερβάρους γενομένης. . . . ἔλεγεν ὡς καθεύδειν αὐτὸν οὐκ ἔφη τὸ τοῦ Μιλτιάδου τρόπαιον φάνεταί μάλ- λον ἀποδεχόμενος ὅτι ὁ Θεμιστοκλῆς ἕνεκα τῆς ναυτικῆς αὐτοῦ ἡλικίας δὲν συμμετέσχε τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης. Μὴ ὑπάρχοντος ἄλλαθεν βεβαί- ωμένου ὅτι ἡ Αἰαντὶς παρετάχθη παρὰ τὴν Ἀντιοχίδου φυλὴν δὲν ἀφεί- λομεν νὰ δεχθῶμεν ὅτι κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι παράταξιν μετεβλήθη ἡ ἀρίθμησις τῶν φυλῶν, πολὺ δ' ἤττον ὅτι ἐγένετο κατ' ἔτος κλήρωσις δριζύουσα τὴν ἀριθμὸν τῆς παρατάξεως αὐτῶν. Ἡ εἰκασίς τοῦ Βοικχίου ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη διότι πρυτανεύουσα αὐτῆς ἐψηφίσθη ἡ ἐξο- δος τῶν στρατηγῶν ἐκ τῆς πόλεως, οὐδεμίαν ὑπόστασιν ἔχει, διότι οὔτε ψήρισμα τοιοῦτο μνημονεύεται πού παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, οὔτε, ὡς ὁ Γρότιος παρατηρεῖ ὀρθῶς, συμβιβάζεται πρὸς τὸν χρόνον τῶν λοιπῶν περιστά- σεων τῆς μάχης ἢ ὑπόθεσις τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν ἐπὶ τῆς πρυτα- νείας τῆς Αἰαντίδος φυλῆς. Ἡ ἀλληλοδιάδοχος καθ' ἑκάστην πρυτανεία τῶν δέκα στρατηγῶν οὐδεμίαν εἶχεν ἔννοιαν καὶ σημασίαν, ἂν ὁ πρυτα- νεύων στρατηγὸς δὲν εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἀρχηγίαν τοῦ στρατοῦ, καὶ τὴν διαύθυνσιν τῆς μάχης. Ἀλλ' ὁ στρατηγὸς δὲν ἠδύνατο νὰ χωρισθῆ τῆς φυλῆς αὐτοῦ, καὶ ἂν ὁ πρυτανεύων στρατηγὸς ἐτάσσεται ἐπὶ κεφαλῆς τῆς παρατάξεως, ἐξ ἀνάγκης παρετάσσεται πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν ἢ φυλὴ εἰς τὴν ἀνῆκε. Ὁ Κούρτιος εὐλόγως ἀντιτάσσεται εἰς τὴν γνώμην τοῦ Γροτίου ὅτι ἡ Αἰαντὶς ἐτάχθη πρώτη διότι ἀνῆκεν εἰς αὐτὴν ὁ δῆμος Μαραθῶνος, ἐνθα ἡ μάχη συνήφθη. Ἡ σύμπτωσις αὕτη δὲν ἠδύνατο νὰ μεταβάλῃ τὴν σειράν τῆς πρυτανείας τῶν στρατηγῶν. Ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος λόγος τοῦ Γροτίου, τὸν ὁποῖον ἐγκρίνει ὁ Κούρτιος, ὅτι ἡ Αἰαντὶς προὔτιμήθη πάσης ἄλλης κατὰ τὴν παράταξιν ἕνεκα τῆς θέσεως τοῦ Πολέμαρχου καταπίπτει διὰ τὸν ἀντίθετον λόγον ὅτι διοικητὴς τῆς Αἰαντίδος καὶ ἐπὶ κεφαλῆς αὐτῆς κατὰ τὴν μάχην προΐσταντο, οὐχὶ ὁ Πολέμαρχος, ἀλλ' ὁ στρατηγὸς τῆς φυλῆς. Ὁ Πολέμαρχος ἔχων τὴν διοίκησιν τοῦ δεξιοῦ κέ- ρατος ἵστατο εἰς τὴν θέσιν αὐτοῦ, ἀσχέτως πρὸς τὴν τῆς Αἰαντίδος εἰς ἣν ἀνῆκεν ὡς πολίτης. Βεβαίως λοιπὸν ἄντος ἐξ ὅλων τῶν ἀρχαίων πλη- ροφοριῶν, συμφωνουσῶν μετὰ τοῦ Ἡροδότου, ὅτι κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μά- χης ἡ πρυτανεία ἀνῆκεν εἰς τὸν Μιλτιάδην, στρατηγοῦντα τῆς Οἰνητίδος, πρέπει νὰ δεχθῶμεν καὶ ὅτι αὕτη ἐτάχθη πρώτη. Ἀλλ' ἡμέρας τῆς πρυ- τανείας τοῦ Μιλτιάδου, ἤτοι ἡμέραν τῆς μάχης δὲν ἠδύνατο νὰ ἦναι ἢ δεκάτη ἀπὸ τῆς ἐξόδου ἐξ Ἀθηνῶν ὡς δέχεται ὁ κ. Παπαρηγόπουλος (στ': σελ. 376). Τὸ ζήτημα εἶναι πολὺ σπουδαῖον ὡς πρὸς τὸν προσδιορι- σμὸν τοῦ χρόνου τῶν ἀλλεπαλλήλων γεγονότων τῆς προπαρασκευῆς καὶ

τῆς μάχης. Ὅτι αὕτη ἔλαβε χώραν κατὰ τὴν δεκάτην ἀπὸ τῆς ἐξόδου δέχονται οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν νεωτέρων ἱστορικῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ στηρίζουσιν οἱ μὲν τοὺς χρονολογικοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν οἱ δὲ τὰς περὶ τῆς μάχης εἰκασίας αὐτῶν. Ἐάν δὲ ἦτο βέβαιον τοῦτο, ἡ πρυτανεία κατὰ τὴν ἡμέραν τῆς μάχης ἀνήκεν εἰς τὸν στρατηγὸν τῆς Ἀντιοχίδος, ὅστις ἦτον ὁ Ἀριστείδης· οὔτε εἰς τὸν τῆς Αἰκντίδος, οὔτε εἰς τὸν Μιλτιάδην. Ἡ ὑπόθεσις λοιπὸν ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο τῇ δεκάτῃ ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἀνεπιβεβαίωτους πληροφορίας τοῦ Ἡροδότου, ἐνῶ ἀφ' ἑτέρου ἐπὶ οὐδεμιᾷ μαρτυρίᾳ ἀρχαίας στηρίζεται ἡ ὑπόθεσις ὅτι ἡ σειρά τῆς πρυτανείας ἤρξατο ἀπὸ τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν· οὐδὲ παρὰ τινος τῶν ἀρχαίων δρίζεται τίς ἦτον ἡ ἡμέρα αὕτη.

Ἰσχυρίσθη ἐν τοῖς πρόσθεν ὅτι οἱ δέκα στρατηγοὶ ἐξελέγησαν οὐχὶ κατὰ τὰς ἀρχαιεσίαις τοῦ ἔτους, ἀλλ' ἐκτάκτως ὡς αὐτοκράτορες ἐπὶ τοῦ πολέμου. Ἡ δὲ ἐκλογή αὐτῶν βεβαίως δὲν ἐγένετο μετὰ ἢ κατὰ τὴν ἐν Μαραθῶνι ἀφίξιν τοῦ ἐχθροῦ. Προειδοποιημένοι οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι ὁ Περσικὸς στόλος ἔπλεε πρὸς τὴν Εὐβοϊκὸν κόλπον παρεσκευάσθησαν ἕκτοτε πρὸς ἄμυναν, καὶ ἐάν ἡ ἐκλογή τῶν στρατηγῶν δὲν ἐγένετο κατὰ τὴν κυρίαν ἐκκλησίαν τῆς πρώτης Μεταγειτνιωῆδος ἱσταμένου, (διότι τὴν 17 τοῦ μηνὸς ἐκείνου ἐγένετο ἡ μάχη, ὡς θέλομεν ἰδεῖν) πολὺ πιθανῶς κατὰ τὴν ἐκκλησίαν ἐκείνην ἀνετέθη εἰς τοὺς στρατηγοὺς ἡ πληρεξουσιότης πρὸς προπαρασκευὴν τοῦ στρατοῦ καὶ τῶν τῆς ἀμύνης· ὥστε τὴν δευτέραν τοῦ μηνός, ἀκριβῶς δεκάξ ἡμέρας πρὸ τῆς μάχης, ὅτε οἱ Πέρσαι προσέβηλον τὰ παράλια, καὶ τὴν πόλιν τῆς Ἐρετρίας, οἱ στρατηγοὶ ἀνέλαβον τὰ καθήκοντα αὐτῶν ἕκαστος δὲ ἀνελάμβανε καθ' ἑκάστην τὴν πρυτανείαν τῆς ἡμέρας. Ἀπὸ τῆς δευτέρας λοιπὸν τοῦ Μεταγειτνιωῆδος ὑπολογίζοντες τὴν σειράν τῆς πρυτανείας εὐρίσκομεν ὅτι τῇ δεκάτῃ ἐβδόμῃ, ἡμέρα τῆς μάχης, συνέπιπτεν ἡ πρυτανεία τῆς Οἰνηίδος, ἕκτης εἰς τὸν κατάλογον τῶν δέκα φυλῶν. Ὅτι πρὸ τῆς ἀπὸ τῶν Ἀθηναίων ἐξόδου οἱ στρατηγοὶ ἀνέλαβον τὴν ἀπόλυτον αὐτῶν ἐξουσίαν ἐνδείκνυσιν ἡ ἀποστολὴ τοῦ κήρυκος πρὸς τοὺς Σπαρτιάτας ὑπ' αὐτῶν τῶν στρατηγῶν, καὶ οὐχὶ ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἡμέρα τῆς ἐξόδου ἐκ τῆς πόλεως δὲν ἀναφέρεται παρὰ τῶν ἀρχαίων, ἀλλὰ καὶ ὁ προσδιορισμὸς αὐτῆς δὲν ἔχει πλέον σχέσιν πρὸς τὸν τῆς ἡμέρας τῆς μάχης. Παρὰ τοῦ Ἡροδότου ἐμάθομεν ὅτι ὁ Φειδιππίδης ἔλαβε τὴν ἀπάντησιν τῶν Σπαρτιατῶν τῇ ἐνάτῃ τοῦ Καρνείου, ὅστις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸν Μεταγειτνιωῆδα τῶν Ἀθηναίων, ἀναχωρήσας δ' ἐξ Ἀθηνῶν ὁ ἡμεροδρόμος ἔφθασε δευτερεῖος εἰς Σπάρτην· δυνάμεθα λοιπὸν νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὁ Φειδιππίδης ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν τὴν ὀγδόην ἢ τὴν ἐβδόμην τοῦ Μεταγειτνιωῆδος, καθ' ἣν οἱ στρατηγοὶ δὲν εἶχον ἐξέλθει τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐξῆλθον ἅμα τῇ εἰδήσει τῆς προσορμίσσεως τοῦ στόλου ἐν Μαραθῶνι, τῆς ὁποίας ἐπίσης ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς τὴν ἡμέραν, πρὸς

πει ὅμως νὰ θέσωμεν ὕστερον τῆς 7 Μεταχειτνιῶνος. Ἀπαπλανήθησαν τινες εἰς τὴν γνώμην ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τῇ 10 μετὰ τὴν ἐξοδον ἡμέρα ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Ἡρόδοτου ἀγρον τῶν Ἀθηναίων στρατηγοὶ δέκα τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης.» ἐρμηνεύσαντες ὅτι δέκατος ἦτον ὁ Μιλτιάδης κατὰ τὴν σειράν τῆς ἡγεμονίας, καὶ ἐπειδὴ ἡ μάχη συνήφθη ἐπὶ τῆς πρυτανείας αὐτοῦ ἢ καὶ ἡμέρα αὕτη ἦτον ἡ δεκάτη ἀπὸ τῆς ἐξόδου. Ἀλλ' ἡ φράσις τῶν ὁ δέκατος ἦν Μιλτιάδης σημαίνει ἀπλῶς ὅτι ὁ Μιλτιάδης ἦν εἷς ἐκ τῶν δέκα, καθὼς ὁ Πλούταρχος λέγει αἴτι δὲ Ἀριστείδης μὲν ἐν Μαραθῶνι δέκατος ἦν στρατηγός» (Συγκ. Ἀριστ. Κατ. 6) Ἡ ἡμέρα λοιπὸν τῆς μάχης συμπίπτει μετὰ τῆς 16 πρυτανείας ἢ τοι τῆς ἐπικνώδου τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου ἀπὸ τῆς δευτέρας Μεταχειτνιῶνος ἰσταμένου.

Ὅτι ἡμέρα τῆς μάχης ἦτον ἡ 17 Μεταχειτνιῶνος, ἡ τοῦ Καρνείου μηνὸς δὲν λέγει ῥητῶς ὁ Ἡρόδοτος, ἢ ἄλλος ἐκ τῶν ἀρχαίων. Καθ' Ἡρόδοτον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἀπήντησαν τῷ Φειδιππίδῃ «ἕαθε μὲν (αὐτοῖς) βοηθεῖν Ἀθηναίοις, ἐδύνατα δὲ σφι ἦν τὸ παρκεντικὰ ποιέειν ταῦτα, οὐ βουλομένοι λύειν τὸν νόμον· ἦν γὰρ ἰσταμένου τοῦ μηνὸς ἐνάτη, ἐνάτη δὲ οὐκ ἐξελεύσασθαι ἔφασαν μὴ οὐ πλήρεις ἐόντος τοῦ κύκλου· οὗτοι μὲν νῦν τὴν πανσελήνην ἔμενον.» Ἡ φράσις τοῦ Ἡρόδοτου ἐνταῦθα εἶναι ἀόριστος, καὶ τινες τῶν νεωτέρων ἐξέλαβον ὅτι καθ' Ἡρόδοτον οἱ Λακεδαιμόνιοι οὐδέποτε ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ τῆς πανσελήνου· ὅπερ διαψεύδεται ἐκ τῆς ἱστορίας. Ἀλλ' ἐξ ἄλλων ἀρχαίων μαρτυριῶν βεβαιούται ὅτι ὁ μὴν καθ' ὃν δὲν ἐπετρέπετο εἰς τοὺς Λακεδαιμονίους νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ τῆς πανσελήνου ἦτον ὁ Καρνεῖος, ἐνεκα τῶν ἐορτῶν. Οὕτως ὁ αὐτὸς ἱστορικὸς ἐν Ζ' 206 λέγει «Τούτους μὲν ἀμφὶ Λεωνίδα κ πρώτους ἀπέπεμψαν Σπαρτ. ἄται... μετὰ δὲ Κάρνεικ γὰρ σφι ἦν ἐμποδῶν ἐμελλον ὀρτάζαντες καὶ φυλακὰς λιπόντες ἐν Σπάρτῃ κατὰ τάχος βοηθήσειν πανδημαί.» Καὶ ὁ Θουκυδίδης ἐν Ε, 54 αὐτῶν τὰ διελκτῆρια θυομένοις οὐ προῦχώρει, αὐτοὶ τε ἀπῆλθον ἐπ' οἶκον, καὶ τοὺς συμμάχους περιήγγειλαν μετὰ τὸν μέλλοντα (Καρνεῖος δ' ἦν μὴν, ἰσομήνηκ Δωριεῦσι) παρκευάζεσθαι ὡς στρατευομένους κτλ. (Ὁρκ αὐτόθικεφ. 75 καὶ Ἀθηναίων δ, 19 Πύχ. Β 151). Ἐπὶ τούτων ἐρειδόμενοι ὁ Freret in M del'A. d. Inscr. XVIII 134 καὶ ὁ Boeckh Mondeyckl; σελ. 66 ἐβεβίωσαν ὅτι ὁ μὴν περὶ οὗ ὁ λόγος εἶναι ὁ Καρνεῖος τῶν Σπαρτιατῶν καὶ Μεταχειτνιῶν τῶν Ἀθηναίων. Ὁ Πλούταρχος ὅμως ἐν τῷ περὶ Ἡροδ. κκκσθ' κς'. ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ μάχη συνέβη τῇ 6 Βοηδρομιῶνος (ἐπομένου τοῦ Μεταχειτνιῶνος μηνός) διότι κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ ἐορτάζατο ἐν Ἀθήναις, εὐδὲ τὴν πρὸς Ἀγῶναις πομπὴν ἱστῶρηκας, ἦν πέμπουσι ἐτι νῦν τῇ ἑκῆτῃ χριστήρια τῆς νίκης ἐορτάζοντες» ψεύδεται δὲ ὁ Ἡρόδοτος ἀποδίδων εἰς τοὺς Σπαρτιατάς τὴν πρόφασιν ὅτι δὲν ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύωσι πρὸ

τῆς πανσελήνου αὐτῆς γὰρ μόνον ἄλλας μυρίας ἐξόδους καὶ μάχας πεποιήνται μηνὸς ἱσταμένου (δηλαδὴ ἐντὸς τοῦ πρώτου δεκαημέρου) μὴ περιμείναντες τὴν πανσέληνον, ἀλλὰ καὶ τῆς μάχης ἕκτη Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου γενομένης ὀλίγον ἀπελείφθησαν, ὥστε καὶ θεάσασθαι τοὺς νεκροὺς ἐπελθόντας ἐπὶ τὸν τόπον. Ὁ λόγος ὅτι οἱ Λακεδαιμόνιοι ἠδύναντο νὰ ἐκστρατεύσωσι, διότι πολλάκις ἐξεστράτευσαν πρὸ τῆς πανσελήνου, ἠλήθευεν ἂν ἡ μάχη ἐγένετο εἰς μῆνα ἄλλον ἢ τὸν Καρνεῖον, ἀλλ' ὅτι κατὰ τὸν μῆνα τοῦτον δὲν ἐξεστράτευον πρὸ τῆς πανσελήνου ἀφαιρεῖ πάσσαν ἀμφιβολίαν ἢ μαρτυρία τοῦ Θουκυδίδου· ἐκ τούτου δὲ βεβαιοῦται καὶ ὅτι ἡ μάχη ἐγένετο τὸν Μεταχειτνιῶνα ἢ Καρνεῖον καὶ οὐχὶ τὸν Βοηδρομιῶνα. Ἡ δὲ πρὸς ἀνάμνησιν τῆς νίκης τελομένη πομπὴ δὲν συνέπιπτε μετὰ τῆς ἐπετείου τῆς μάχης, ἀλλὰ μετὰ τῆς ἡμέρας καθ' ἣν ὁ δῆμος ἐψήφισε τὴν ἑορτὴν· τὸ μὲν διότι ἡ Ἐκκλησία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναλάβῃ τὰς τακτικὰς ἐργασίας τῆς, εἰμὴ ἀφοῦ ἐξέλειπε πᾶς φόβος ἐπανόδου καὶ προσβολῆς τοῦ περσικοῦ στόλου· τὸ δὲ διότι κατὰ πρῶτον οἱ Ἀθηναῖοι ἐτάξοντο νὰ προσφέρωσιν εἰς τὴν Ἀγροτέρων Ἀρτεμιν θυσίαν τράγων ἰσαρίθμων πρὸς τοὺς φονευθησομένους ἐχθρούς· ἀλλὰ διὰ τὸ πλῆθος τούτων ἀπέβηκεν ἀνεφικτός ἡ ἐκπλήρωσις τῆς ὑποσχέσεως, καὶ ἀπεφασίσθη διὰ ψηφίσματος νὰ θύσῃ κατ' ἕτος πεντακοσίας τῶν χιμάρων, ὡς διηγεῖται αὐτὸς ὁ Πλούταρχος. Παρατηροῦσι δὲ οἱ νεώτεροι ὅτι ἡ αὐτὴ διαφορὰ τῆς ἡμέρας τῆς ἑορτῆς ἀπὸ τῆς ἐπετείου τῆς νίκης ἀνευρίσκεται καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐν Πλαταιαῖς μάχην· διότι κατὰ τὸν Πλούταρχον ἑορτάζετο τῆ τετράδι τοῦ Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου κατ' Ἀθηναίους, κατὰ δὲ Βοιωτοὺς τετράδι τοῦ Πανέμου φθίνοντος (βίος Ἀριστ. ΙΘ'), οἱ δὲ νεώτεροι εὐρίσκουσιν ὅτι δὲν συνέπιπτον αἱ δύο αὗται ἡμέραι, διότι ὁ Πάγεμος τῶν Βοιωτῶν ἀντιστοίχει πρὸς τὸν Μεταχειτνιῶνα τῶν Ἀθηναίων (Corsini F. Att. II. σελ. 412. Boeckh de pugnae marathon. temp. Greget ὡς ἄνω). Ἐορτάζετο δ' ἐν Ἀθήναις ἡ νίκη τῆ τετράδι Βοηδρομιῶνος ἱσταμένου, ὅπως πανηγυρίζοι κατὰ συνέχειαν τὴν τε ἐν Πλαταιαῖς νίκην καὶ τὴν ἐν Μαραθῶνι. Καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς ἐκλαμβάνουσι τὸν λόγον τῆς ἑορτῆς ὡς πρόφασιν τῶν Σπαρτιατῶν ὅπως ἀποφύγωσι τὴν ἐπικουρίαν αὐτῶν· ἀλλ' ἐνῶ ἐξ ἑνὸς μέρους τὸ θρησκευτικὸν κώλυμα πιστοῦται καὶ ἐπὶ ἄλλων περιστάσεων· ἐξ ἑτέρου ὁ Ἡρόδοτος δὲν παραλείπει ν' ἀναφέρῃ ὅτι ἀμέσως μετὰ τὴν πανσέληνον οἱ Λακεδαιμόνιοι ἐσπευσαν εἰς βοήθειαν τῶν Ἀθηναίων, ἀναχωρήσαντες πρὸ τῆς μάχης, καὶ τριτάτοι ἀφίχθέντες εἰς Ἀθήνας. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος μομφῆς κατὰ τῶν Σπαρτιατῶν, οὐδὲ κατὰ τοῦ Ἡροδότου ὡς καταψευσαμένου αὐτῶν· οὐδὲ εἶναι μᾶλλον τούτου ἀξιοπίστος ὁ Πλούταρχος ἐν τοῖς ὑπὸ τούτου ἀναφερομένοις περὶ τῆς παρατάξεως τῶν φυλῶν καὶ περὶ τῆς ἡμέρας τῆς μάχης.

Ὁ Βοίχιος ἐν τῇ ἱστορ. τῶν σελην. κύκλων σελ. 71 ἐκ τῶν πινάκων τῶν ἀκταστῶν κύκλων τῶν Ἀθηναίων σημειοῖ ὡς ἀντιστοιχοῦσαν τὴν ἀρχὴν τοῦ 3 ἔτους τῆς 86 ὀλυμ. πρὸς τὴν 7 Αὐγούστου 434 π. Χ. τοῦ Ἰουλιανοῦ μηνολογίου καὶ τὸ 5 ἔτος τῆς 72 ὀλ., καθ' ἃ συνήφθη ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχη, ὡς ἀρχόμενον τῇ 27 Ἰουλίου 490 π. Χ., ὥστε ἡ ἀ. Μεταγειτνιῶνος ἀρχεται μετὰ τὸ ἑσπέρας τῆς 26 Αὐγούστου, καὶ ἡ 8 Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς 13 καὶ 14 Μεταγειτνιῶνος. Ἐν Σπάρτῃ ἡ πανσέληνος ἐγένετο ἀρχομένης τῆς 14 Μεταγειτνιῶνος ἑσπέρας τῆς 8 Σεπτεμβρίου. Ἄρα ἡ ἡμέρα τῆς 14 Μεταγειτνιῶνος, 9 Σεπτεμβρίου ἦτόν ἡ τελευταία τῶν Κερνείων· οἱ δὲ Σπικριῆται ἀνεχώρησαν τὴν πρώτην τῆς 15 Μεταγ., ἦτοι 10 Ἰουλίου καὶ ἔφθασαν εἰς Ἀθήνας τριταίως, ταύτῃ τέστι τὴν 13 Σεπτεμβρίου ἢ 18 Μεταγειτνιῶνος. Ἐπειδὴ δ' ἔφθασαν τὴν ἐπιούσταν τῆς μάχης κατὰ Πλάτωνα (Νομ. Γ'. ὕστερον δ' οὖν ἀφίκοντο τῆς ἐν Μαραθῶνι μάχης γενομένης μιᾷ ἡμέρᾳ), ἐξάγεται ὅτι ἡ μάχη συνήφθη τὴν 17 Μεταγειτνιῶνος συμπιπτούσαν πρὸς τὴν 12 Σεπτεμβρίου 490 π. Χ. κατὰ τὸ Ἰουλιανὸν μηνολόγιον.

Ὁ Γρότιος ἀποκλίνει μᾶλλον πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πλουτάρχου ὅτι ἡ 6 Βοηδρομιῶνος, καθ' ἣν ἐορτάζετο ἡ νίκη, ἦτο καὶ ἡ ἐπέτειος τῆς μάχης, μὴ ἀνκισθῶν τὰ ἐπιχειρήματα τῶν Fretet, Larchet καὶ Boeckh ὑπὲρ τῆς μαρτυρίας τοῦ Ἡροδότου. Ἐπὶ τούτοις ὁ ἀγγλος ἱστορικός ἀποκρούει τὰ συμπεράσματα τοῦ γερμανοῦ φιλολόγου, παραδεχόμενος ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ Αἰκνίς ἐτάχθη πρώτη εἰς τὸ δεξιὸν ἐφ' οὗ δὲν εὕρισκει ἀποχρώτας τὰς ἐξηγήσεις τοῦ Βοιχίου, οὔτε βραίμους τὰς δοξασίας τῶν ἱστορικῶν περὶ τῆς ἐτησίας κληρώσεως τῶν φυλῶν, περὶ τῆς ἀρχηγίας τοῦ Πολεμάρχου, περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν, καὶ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀλληλοδιαδόχου πρυτανείας τῶν φυλῶν κλπ. Ὅλαί αἱ ἀμφισβητήσεις αὗται τίθενται ἐκπαδῶν ἐὰν μένωμεν ἐν τοῖς ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων πηγῶν μαρτυρουμένοις, παραλείποντες τὰς πρὸς ἀνκίσεις ἢ διόρθωσιν αὐτῶν εἰκοτολογίας τῶν νεωτέρων. Δεχόμενοι τὴν δευτέραν Μεταγειτνιῶνος ἱσταμένου ὡς ἡμέραν ἐνάρξεως τῆς σειρᾶς τῆς πρυτανείας τῶν στρατηγῶν εὕρισκόμεν συμπιπτούσαν μετὰ τῆς 17 τὴν ἡμέραν τοῦ ἀριθμοῦ τῆς Οἰνηίδος καὶ τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου. Ἡ Οἰνήτις λοιπὸν παρετάχθη ἐν τῷ δεξιῷ πρώτῃ, 2 ἡ Κερρωπίς, 3 ἡ Ἰπποθοωντίς, 4 ἡ Αἰκνίς, 5 ἡ Ἀντιοχίς· ἔπονται δὲ 6 Ἐρεχθίς, 7 Αἰγίς, 8 Πανδιονίς, 9 Λεοντίς, 10 Ἀκαμαντίς καὶ τελευταῖοι οἱ Πλατκίαις. Οὕτω δὲν ἔχομεν ἀνάγκην τῶν ἀμαρτυρήτων εἰκασίῶν τῶν νεωτέρων περὶ τινος ἐνιαυσίας ἢ ἐκτάκτου κληρώσεως τῆς παρατάξεως τῶν φυλῶν· οὐδὲ ὑποθέσεων ἀτεκμάρτων πρὸς συμβιβασμὸν τῆς πρυτανείας τοῦ Μιλτιάδου μετὰ τῆς σειρᾶς τῶν φυλῶν ἀρχομένης ἀπὸ τῆς δεκάτης πρὸ τῆς μάχης, ὡς ἡμέρας τῆς ἐξόδου τῶν στρατηγῶν. Συνωδᾷ δὲ πρὸς τὰ πρὸ τοῦ Ἡρο-

δότης ιστορούμενα εὑρίσκομεν κατὰ τοὺς ἀριθμοὺς τῶν φυλῶν πρώτην ταχθεῖσαν τὴν Οἰνηίδαν, εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ πρωταγεύων Μιλτιάδης, τετάρτην εἰς τὸ δεξιὸν τὴν Αἰκντίδαν ὡς ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος ἐν Συμπ. Προβλ. ἀμέσως δὲ καὶ ἀκριβῶς εἰς τὸ κέντρον τὴν Ἀντιοχίδαν εἰς ἣν ἀνήκεν ὁ Ἀριστείδης.

Περὶ τῆς θέσεως ἐν ἣ περετράχθησαν οἱ πολέμιοι στρατοὶ δὲν ἔχομεν ἀκριβῆ πληροφορίαν τῶν ἀρχαίων. Περὶ τῶν Ἀθηναίων μόνον ὁ Ἡρόδοτος λέγει ὅτι Ἀθηναίοισι δὲ τετραγυμένοισι ἐν τεμένει Ἡρακλέος ἐπῆλθον βοηθέοντες Πλατκίεες πελοποννησίου. Τὸ τέμενος δὲν σώζεται, ἀλλὰ τὴν θέσιν αὐτοῦ ἀνεῦρον ὁ συνταγματάρχης Λήκιος καὶ ὁ Φίνλεῦ. Ἀμφότεροι ἐξηρένησαν μετὰ προσοχῆς τὰ τῆς μάχης καταμετρήσαντες τὸ μακροθώνιον πεδίου. Ὁ πρῶτος εἶχε γνώσεις τῆς πολεμικῆς τέχνης, καὶ τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας· ὁ δεύτερος κατεγίνετο εἰς τὴν ἱστορίαν, ἰδίως τῆς νεωτέρης Ἑλλάδος, ἀλλὰ κατὰ τὸ πνεῦμα τῆς ἀγγλικῆς πολιτικῆς ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς ἐπαναστάσεως, ὡς φιλότουρκος μᾶλλον καὶ μισέλλην. Ὑποθέτω ὅτι αἱ κρίσεις αὐτοῦ περὶ τῆς ἐν Μακροθώνι μάχης εἶναι γνωμικαίσεις τοῦ φίλου του Church, ἐλθόντος ἐν Ἑλλάδι μὲ βῆθρον Ἐκτακτοῦ, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ἀλλ' ἀξιοῦντος καὶ λαβόντος βῆθρον ἀρχιστρατήγου, χωρὶς νὰ κατέχη τὴν στρατηγικὴν ἐπιστήμην, οὐδὲ τὸ θάρρος γενναίου μαχητοῦ. Ἔνεκα τούτων ἀποδίδω εἰς τὰς κρίσεις τοῦ Ληκίου πίστιν πλειστέραν ἢ εἰς τὰς τοῦ Φίνλεῦ· περὶ τῆς μάχης· ἀλλ' ἀμφότεροι ἀκριβῶς περιέγραψαν τὸ Μακροθώνιον πεδίου καὶ τὰς περὶ αὐτοῦ θέσεις, ὅπως ἦσαν πρὸ πεντηκονταετίας· ὀλιγώτερον παρ' ὅσον φαίνεται σήμερον μεταβεβλημένον. Ἐξῆς καὶ βῆθρος κόλπος ἀπέναντι τῆς Εὐβοίας ἀποτελεῖται βορειοανατολικῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνοσοῦρας, τὰ νῦν Στόμνη, προεκβολῆς τοῦ ὄρους Δρακονέρα, καὶ δυτικομεσημβρινῶς ὑπὸ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Προβαλίνθου προεκβολῆς τοῦ Πεντελικοῦ ὄρους Ἀργαλίκι. Βορειοδυτικῶς τῆς περαλίας τοῦ κόλπου ἐκτείνεται τὸ μακροθώνιον πεδίου ἐν σχήματι ἡμισελήνου περιοριζόμενον ἐκ τῶν ὄρων Ἀργαλίκι, Ἀφορισμὴν, Κοτρόνι, Στυροκοράκι Δρακονέρα. Εἰς τὸ δυτικομεσημβρινὸν ἄκρον πρὸς τὰς ὑπορείας τῆς Προβαλίνθου σχηματίζεται παρὰ τὴν θάλασσαν μικρὸν ἕλος παρ' ὃ ὁ ἀρχαῖος ναὸς τῆς Ἑλλώτιδος ἢ Ἑλλωτίας Ἀθηνᾶς. Ἡ ἀρκτική πλευρὰ τοῦ πεδίου καλύπτεται ὑπὸ μεγάλου ἕλους ἀποξηρανομένου κατὰ τὸ θέρος, καὶ ἀφίνοντος δύο μικρὰς λίμνας. Τὸ πεδίου ἔχει μῆκος σχεδὸν ἑπτὰ μιλίων ἀγγλικῶν ἢ 5 1/2 γεωγραφικῶν, καὶ πλάτος ὀλίγον μικρότερον τῶν δύο μιλίων ἀγγλικῶν ἢ 1 1/2 γεωγραφικῶν. Ἀλλὰ μετὰ τοῦ πεδίου συνέχονται δυτικομεσημβρινῶς εὐρεῖα κοιλάς μεταξὺ τῶν ὄρων Ἀργαλίκι Ἰκαρίας καὶ Κοτρόνι ἐν ἣ καίται τὸ χωρίον Βρανᾶ, εἰς τὸ μέσον

1. Ἐνταῦθα ἔχω ὑπ' ὄψει τὴν διατριβὴν καὶ τὸν χάρτην τοῦ Φίνλεῦ περιγράφοντος τὴν Διάκριαν.

τοῦ πεδίου πρὸς δυσμὰς ἑτέρω μακροτέρα ἀλλὰ στενωτέρα κοιλάς μεταξὺ τῶν ὄρέων Κοτρόνι καὶ Κοράκι ἐν ἣ καίτοι τὸ νῦν καλούμενον χωρίον Μα-
ραθῶνα, καὶ πρὸς ἄρκτον τρίτη μεγάλη κοιλάς, ἡ τοῦ Τρικορύθου, μεταξὺ
τῶν ὄρέων Κοράκι καὶ Ἀρκανόρκης καὶ τοῦ μεγάλου ἔλους, συνδεομένη μετὰ
τοῦ μαραθωνίου πεδίου διὰ τοῦ στενοῦ τοῦ Κάτω Σουλίου μεταξὺ τοῦ
ἔλους καὶ τοῦ ὄρους Κοράκι. Εἰς τὸ πεδῖον κατέρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀφορι-
σμοῦ διὰ τοῦ Βραναῖ ποτάμιον τὸ ὅποιον, δὲν φθάνει μέχρι τῆς θαλάσσης·
ἕτερος μεγαλύτερος ποταμὸς κατερχόμενος διὰ τῆς Οἰνότης καὶ τῆς Μα-
ραθῶνας μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ διαιρῶν τὸ πεδῖον εἰς δύο σχεδὸν ἴσα
μέρη, βόρειον καὶ μεσημβρινόν· καὶ τρίτος ποταμὸς κατερχόμενος ἀπὸ τῆς
πηγῆς Μικκαρίκς παρὰ τὸ κάτω Σούλι ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ἔλους μέχρι τῆς
θαλάσσης. Τὸ χωρίον Βραναῖ συνδέεται μετὰ τῶν Ἀθηνῶν δι' ἀμυγδαλιῆς
ἁδοῦ διερχομένης ἐκ τῶν ἀνατολικο-μεσημβρινῶν ὑπωρειῶν τῆς Προ-
βελίνθου καὶ τοῦ Πεντελικοῦ, καὶ διὰ τῆς ἁδοῦ τῆς διερχομένης ἀπὸ Στα-
μάτας ἐπὶ τοῦ ὄρους Ἀφορισμοῦ καὶ τῆς Κηφισσίας καὶ τῶν βορειοδυτικῶν
ὑπωρειῶν τοῦ Πεντελικοῦ. Τὸ χωρίον τῆς Μαραθῶνας συνδέεται μετὰ
τῶν Ἀθηνῶν εἴτε διὰ τῆς Προβελίνθου, εἴτε διὰ τῆς Σταμάτας, ὡς καὶ
ὁ Τρικόρυθος, ἀλλὰ ἡ θέσις καὶ ἡ ἁδὸς τοῦ Βραναῖ διὰ τῆς Προβελίν-
θου εἶναι ὀμυλωτέρη καὶ ἐγγυτέρη πρὸς τὸ ἄγρυ. Ὁ Λήκιος ἐβεβλίσκει
ὅτι ἡ ἀρχαία κώμη τοῦ Μαραθῶνος ἔκειτο εἰς τὴν θέσιν τοῦ Βραναῖ. Ὡς
γνωστὸν ὁ ἀρχαῖος δῆμος Μαραθῶνος ἀπετελεῖτο ἐκ τῆς τετραπό-
λεως Μαραθῶνος, Οἰνότης, Προβελίνθου καὶ Τρικορύθου. Ὁ Τρικόρυθος ἔκειτο
ἀνεμφισβητήτως πρὸς ἄρκτον τοῦ μαραθωνίου πεδίου καὶ τοῦ μεγάλου
ἔλους, ἡ δὲ Προβελίνθος εἰς τὴν ἀντίθετον μεσημβρινὴν πλευρὰν τοῦ πε-
δίου. Ὁ Μαραθῶν καὶ ἡ Οἰνόη ἔκειντο πρὸς δυσμὰς τοῦ πεδίου εἰς τὰς
μεταξὺ τῶν ὄρέων κοιλάδας. Ὅτι εἰς τὴν τοῦ Βραναῖ ἔκειτο ἡ κώμη τοῦ
Μαραθῶνος βεβαιούται, διότι ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ Fauvel, Chandler, καὶ Ross
ἀνευρεθέντων ἀρχαίων ἀγαλμάτων, ἐπιγραφῶν, καὶ λίθων μαρτυρεῖται ὅτι
ἐκεῖ ὑπῆρχε τὸ ἀγροκήπιον τοῦ Μαραθῶνίου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, εὐρί-
σκονται δὲ πολλὰ λείψανα ἀρχαίων τοίχων καὶ κτιρίων, ἐνδεικνύοντα ὅτι
ἐκεῖ ποῦ ἔκειτο μεγάλη κώμη ἀρχαία. Ὁ κ. Παπαρηγόπουλος διατάζει
νὰ δεχθῆ τὴν γνώμην ταύτην θεωρῶν πιθανώτερον ὅτι ὁ Μαραθῶν ἔκειτο
εἰς τὴν μεσαίαν κοιλάδα μεταξὺ Κοτρόνι καὶ Κοράκι, ἐν ἣ τὸ χωρίον Μα-
ραθῶνα καὶ ὑπερῶν τούτου (ἐν μίλιον σχεδὸν) ἐρείπει ἀρχαίας κώμης,
διότι ἡ πεδικὴ αὕτη εἶναι μεγαλητέρα τῆς τοῦ Βραναῖ. Ἀλλ' ἔτιως ἀπα-
τάται ἐκ τῆς ἀπόψεως τῶν δύο κοιλάδων, καθόσον ἡ μὲν τῆς Μαραθῶνας

1. Ἐν τῷ α μέρει (σελ. 212) παρεμφωθή κατὰ τὴν ἀντιγραφὴν τὸ χωρίον ἐν ᾧ ἔγρα-
φον ὅτι ἡ διὰ Κηφισσίας ἁδὸς εἶνε μακρινὴ καὶ δύσβατος μεταξὺ Μαραθῶνος (Βραναῖ) καὶ
Σταμάτας· ἐνῶ ἡ διὰ Χαρβατίου ἀνωφερὴς, οὐχὶ δύσβατος κατὰ τὴν ἄρκην τῆς Προβελίνθου
ἐκεῖθεν εἶναι ὀμυλὴ καὶ ἐπίπεδος μέχρι τῶν Ἀθηνῶν. Πρῶτον ὅτι ἡ μεταξὺ Χαρβατίου καὶ
Μπαλλὰς θέσις καλεῖται τῶνδ' Μπαλλῶνα ὡς τὴν Μπαλλῶνα ὡσεὶ ἔλιγί τις εἰς τὴν
Παλλήνην.

εἶναι μὲν μακρυτέρω, ἀλλὰ πολὺ στενωπὴ ἀπὸ τοῦ Μακραθωνίου πεδίου μέχρι τῶν ἀρχαίων ἐρείπιων, ἐν συνόλῳ δὲ εἶναι καὶ μικρὰ καὶ ἀνώμαλος. Ἐνεκὰ δὲ τοῦ κατερχομένου δι' αὐτῆς ποταμοῦ πιθανολογεῖται μᾶλλον ὅτι τὰ ἄνωθι τοῦ χωρίου ἐρείπια εἶναι τῆς ἀρχαίας Οἰνότης. Τούτου τεθέντος δὲν ἠδύναντο νὰ κεῖνται ἐντὸς τῆς στενωπῆς ἐκείνης κοιλάδος δύο κῶμαι τοσοῦτον πλησίον ἀλλήλαις, ἡ Οἰνόη καὶ ὁ Μακραθών. Ἡ κοιλάς ἀπεναντίας τοῦ Βραναῖ ἀποτελοῦσα εὐρείαν καὶ ἐμαλὴν πεδιάδα συνεχομένην μετὰ τοῦ μακραθωνίου πεδίου, εἶναι πολὺ καταλληλοτέρα πρὸς σύστασιν μεγάλης κώμης. Δὲν πρέπει νὰ μᾶς πλανᾷ ἡ σημερινὴ ἐπωνυμία τῶν χωρίων. Ἐξ ἀρχαίων χρόνων ἐκλήθησαν ἡ Οἰνόη καὶ ἡ Προβάλιθος. Ὁ Στράβων ἐν παρόδῳ ἀναφέρει τὴν Οἰνόην, ὁ δὲ Πλίνιος φυσ. ἱστ. 5, 7 λέγει ὅτι ἐπ' αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχον οὔτε Οἰνόη, οὔτε Προβάλιθος. Πιθανῶς λοιπὸν ἐπὶ τινος καταστροφῆς αἱ ἀρχαιότεραι τέσσαρες κῶμαι συνωκίσθησαν, διατηρήσασσι τὸ ὄνομα τοῦ δήμου, εἰς τὸ νῦν χωρίον Μακραθών, κάτωθι τῆς Οἰνότης, πρὸς ἀποφυγὴν τῶν ἐκ τοῦ ποταμοῦ εἰς τὴν ἀρχαίαν κώμην προσγυνομένων ζημιῶν. Ὁ Ross ἐξερευνήσας ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέρη ἐπίσθη ὅτι ἡ ἀρχαία κώμη τοῦ Μακραθώνος ἔκειτο εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Βραναῖ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ὑψώματος ἐφ' οὗ ὁ Λήκιος θέτει τὸ τέμενος τοῦ Ἡρακλέους, σώζονται δὲ εἰσέτι ἐρείπια ἀρχαίων τοίχων, εἰς μικρὰν ἀπόστασιν πρὸς ἀνατολὰς τοῦ χωρίου Βραναῖ, καὶ ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τῆς μετὰξὺ Βραναῖ καὶ Ἀθηνῶν διὰ Χερσατίου. Μεταξὺ λοιπὸν τοῦ Ἡρακλείου καὶ τοῦ Βραναῖ, ἐπὶ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ ῥύακος τοῦ καταβαίνοντος ἐκ τοῦ χωρίου, τοποθετεῖ ὁ Λήκ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων. Ἐκ τῆς θέσεως ταύτης οἱ Ἕλληες εἶχον ὑπ' αὐτοῦ ὅλον τὸ Μακραθώνειον πεδίων, ἠσφάλιζον τὰ νῶτα διὰ τῶν ὄρεων Ἀργαλίκι, Ἀφορισμοῦ, Κοτρῶνι καὶ τῶν ὑψωμάτων τῆς Οἰνότης, καὶ ἐδέσποζον τῶν πρὸς τὸ ἄστυ ὁδῶν τῆς τε διὰ Χερσατίου καὶ τῆς διὰ Κηριστοίας. Ἡ θέσις εἰς ἣν προσωρμίσθη ὁ στόλος, καὶ ἀπεβιδάσθησαν οἱ Πέρσαι, ὑποδεικνύεται ἀφ' ἑαυτῆς, ὡς ἡ ἀρκτική περὰ τὴν τοῦ κόλπου μετὰξὺ τῆς Θηλάσσης καὶ τοῦ μεγάλου ἔλους, εἶθις ὁ στόλος προεφυλάσσετο διὰ τοῦ ἀκρωτηρίου τῆς Κυνοσοῦρας δὲν ὑπῆρχε δὲ φόβος ἐξαπινάικας ἐπιθέσεως ἢ ἐνέδρας ἐκ μέρους τῶν Ἀθηναίων, οἵτινες δὲν ἠδύναντο νὰ φθάσωσιν εἰς τὸ Μακραθώνειον πεδίων, εἰμὴ ἐκ τῆς ἀντιθέτου πλευρῆς, κατερχόμενοι ἐκ τῶν ὄρεων Ἀφορισμοῦ καὶ Ἀργαλίκι. Ἐπὶ τούτων ὁ Φίνλεῦ συμφωνεῖ μετὰ τοῦ Λήκ. Ἀλλὰ δικωνία ὑπάρχει μετὰξὺ αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς παρατάξεως εἰς τὴν μάχην. Κατὰ τὸν Λήκ ἡ δεξιὰ τῶν Ἀθηναίων ἐστηρίζετο ἐπὶ τοῦ Ἡρακλείου, ἡ δὲ γριμμή ἐξετείνετο ἀριστερὰ ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτον μέχρι τοῦ ποταμοῦ τοῦ ἐκ τῆς Οἰνότης κατερχομένου καὶ τοῦ νῦν ἐκκλησιδίου τοῦ Ἀγ. Ἀθανασίου, παρὰ τῷ Σέφερι· οἱ δὲ Πέρσαι παρετάχθησαν ἔχοντες τὸ δεξιὸν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ κάτω Σούλι, παρὰ τὸ ἐκκλησιδίον τοῦ Ἀγ. Γεωρ-

γίου, καὶ ἡ γρομμὴ αὐτῶν παρεταίνετο ἐξ ἄρκτου πρὸς μεσημβρίαν μέ-
 χρι τῆς πηγῆς καὶ τοῦ μικροῦ ἔλους τῆς Προβαλίνθου, πρὸ ᾧ κεῖνται εἰς
 τὴν παραλίαν τὰ ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῆς Ἐλώτιδος Ἀθηνᾶς. Ὅτε τὸ
 κέντρον τῶν Περσῶν ἐτέτακτο ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ σωροῦ ἢ κοινοσφίτου
 τῶν Ἀθηναίων, ἐνῶ τὸ κέντρον τούτων ἦτο τοποθετημένον εἰς τὴν θέσιν
 Ἰζέπι ὅπου φαίνονται σημεῖα ἀρχαίης ὁδοῦ πρὸς τὴν Βραχῆ ἢ Μαραθῶνα.
 Ὁ Φίνλεϋ θέτει τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ
 ὄρους Ἀργαλίας πλησιέστερον πρὸς τὴν μικρὸν ἔλος μᾶλλον ἢ πρὸς τὸ χω-
 ρίον Βραχῆ, καὶ μεταθέτει τὴν γρομμὴν τῆς εἰς μάχην παρατάξεως αὐτῶν
 εἰς τὴν πεδιάδα· ὅστε τὸ κέντρον τῆς γρομμῆς τῶν Ἀθηναίων ἔκειτο ἐπὶ
 τοῦ σημερινοῦ σωροῦ, τὸ δεξιὸν ἐφθίκε μέχρι τῆς παραλίας, καὶ τὸ ἀριστε-
 ρὸν μέχρι τῶν προπόδων τοῦ ὄρους Κοτρῶν πέραν τῆς μεταξὺ Βραχῆ καὶ
 Σουλίου ὁδοῦ· κατ' αὐτὸν δὲ οἱ Πέρσαι στρατοπεδεύσαντες μεταξὺ τῆς
 παραλίας, τοῦ μεγάλου ἔλους, καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Μαραθῶνας, κατὰ τὴν
 μάχην παρετάχθησαν νοτιοδυτικῶς τοῦ ποταμοῦ, ἔχοντες τὸ ἀριστερὸν ἐπὶ
 τῆς παραλίας καὶ τὸ δεξιὸν ἐκτεινόμενον μέχρι τῶν ὑπωρειῶν τοῦ Κοτρῶνιου·
 ἐνῶ δὲ στόλος αὐτῶν ἦτον ἐλλειμματισμένος ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς παραλίας
 εἰς δὲ ἔληγεν ἢ ἀριστερὰ μέχρι τοῦ ἀκρωτηρίου Κυνοσοῦρας. Ὁ V. Campre
 κατακρίνει τὴν γνώμην, ἣν ἀποδίδει τῷ Λήκ, ὅτι οἱ Πέρσαι ἔθηκον τὸ
 στρατόπεδον αὐτῶν εἰς τὴν μικρὰν πεδιάδα τοῦ Τρικορίθου ἔκθεσι τοῦ με-
 γάλου ἔλους, μεταξὺ τούτου καὶ τῶν ὄρων τοῦ Σουλίου. Ὁ Λήκ δὲν λέ-
 γει τοῦτο σαφῶς· ἀλλ' ἴσως τὸ ἐξάγει ὁ Campre ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Λη-
 κίου ὅτι οἱ Πέρσαι τοκπέντες εἰς φυγὴν ἀπωθῶντο πρὸς τὴν κλεισθερίαν
 τοῦ Τρικορίθου. Ἐάν τοῦτο ἔλεγεν δὲ Λήκ, ἦτον ὀρθὴ ἢ ἐπίκρισις τοῦ
 Campre, διότι ὁ στρατὸς τῶν Περσῶν ἤθελε πολὺ ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τοῦ
 στόλου, δυσκόλως μετὰ τούτου συγκοινωνῶν, ἄνευ ἀνάγκης, ἐνῶ ὑπῆρχεν ἀ-
 κετὸς χώρος διὰ τὸ στρατόπεδον εἰς τὸ αὐτὸ μέρος τῆς ἀποδοξάσεως με-
 ταξὺ τοῦ ἔλους καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Μαραθῶνας. Ἀλλ' ἐγὼ ἐν τῷ Λήκ
 ἀνγκινώσκω τοῦτο μόνον ὅτι μέρος τῶν Περσῶν τοῦ δεξιοῦ κέρκτος κατὰ
 τὴν φυγὴν ἀπωθεῖτο πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν διερχομένην διὰ τῆς κλεισθερίας
 τοῦ Τρικορίθου· τοῦθ' ὅπερ συνάδει μετὰ τῆς παραδόσεως ὅτι πολλοὶ τῶν
 Περσῶν ἐφθάρησαν ἐν τῷ ἔλει. Ὁ Πανσκίας ὅστις ἀνκφέρει ταύτην ἐν
 Α'. λδ'. λέγει προσέτι ὅτι κῦβερ τὴν λίμνην (τὴν ἐλώδη τὰ πολλὰ)
 φάσκει εἶναι λίθου τῶν ἵππων τοῦ Ἀρταφέρνης, καὶ σημεῖα ἐν πέτραις
 σκηνῆς. Ἐκ τῆς περαιτέρω περιγραφῆς τοῦ περιηγητοῦ ἐξάγεται ἀνευ-
 δοιάστως ὅτι δὲν θέτει τὴν σκηνὴν καὶ τὰ ἵπποστάσια τοῦ Ἀρταφέρνης
 ἐν τῷ σπηλαίῳ τοῦ Πανός, τῷ ἐν τῇ κλεισθερίᾳ τοῦ Τρικορίθου, τὰ νῦν
 κάτω Σούλι, ὡς τινες τῶν νεωτέρων ἰσχυρίζονται. Ὁ Πανσκίας πιθανῶς
 ἐννοεῖ τὴν μεγαλειτέραν τῶν δύο ἐν τῷ ἔλει λιμνῶν πρὸς τὴν βορειοανα-
 τολικὴν πλευρὰν τοῦ πεδίου, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τρύτης κειμένην· ὅπερ ὑπο-

στηρίζει τὴν γνώμην ὅτι οἱ Πέρσαι ἔστησαν τὸ στρατόπεδον αὐτῶν μεταξὺ τῆς παραλίας καὶ τῆς ὁδοῦ τοῦ Τρικορύθου, τοῦ ἔλους καὶ τοῦ ποταμοῦ τῆς Οἰνός, ὡς ἐν τετραγώνῳ σημαιοῖ τὴν θέσιν αὐτοῦ ὁ Φίνλεϋ. Ὁσον ἀφορᾷ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων ὁ Campre κατακρίνει τὴν γνώμην τοῦ Ληκίου, ἣν ὑποθέτει διάφορον τῆς τοῦ Φίνλεϋ, μὴ ἔχων ἀκριβῆ γνώσιν τῶν θέσεων· διότι ἐκλαμβάνει ὅτι κατὰ τὸν Λήκιον ὁ Μιλτιάδης κατέλαβεν τὴν κώμην Μικραθῶνος, νῦν Βραχνᾶ, ὅπως ἐμποδίσῃ τὴν πρὸς τὴν ἔστν διὰ τῶν Περσῶν διὰ τῆς ὁδοῦ Κηφισσίας, καὶ ἀφῆκεν ἐλευθέρην τὴν διὰ Προβαλίνθου, ἤτοι τὴν διὰ Χαρβατίου. Τοῦνκντίον ὁμως ἐκ τῆς θέσεως, εἰς ἣν ὁ Λήκιος σημαιοῖ τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων, ὁ Μιλτιάδης ἐδέσποζε καὶ τῶν δύο αὐτῶν ὁδῶν, καὶ ἠδύνατο εὐκόλως νὰ καταλάβῃ τὴν κλεισώρειαν τῆς Οἰνός μέχρι τῆς ὁποίας ἐφθάνεν ἡ ἀριστερὰ πτέρυξ κατὰ τὴν μάχην. Περὶ τῆς θέσεως τῶν στρατοπέδων δὲν διαφωνεῖ πρὸς τὸν Λήκιον ὁ Φίνλεϋ ὅσον περὶ τοῦ τόπου τῆς μάχης, καθόσον ὁ Φίνλεϋ θέτει τὰς γραμμὰς τῶν Περσῶν ἐκτεινομένας ἀπὸ τῆς παραλίας μέχρι τῆς ὑπωρείας Σέφερι καθέτως πρὸς τὸ μῆκος τοῦ πεδίου, πρὸς μεσημβρίαν καὶ παραλλήλως τοῦ ποταμοῦ τῆς Οἰνός. Τὰς δὲ γραμμὰς τῶν Ἀθηναίων παραλλήλως πρὸς τὰς τῶν Περσῶν ἐχούσας τὸ κέντρον ἐπὶ τοῦ σωροῦ· ἐνῶ ὁ Λήκιος θέτει τὰς παραλλήλους γραμμὰς τῶν δύο στρατῶν διευθυνομένας ἐκ μεσημβρίας πρὸς ἄρκτρον, καὶ τὴν μὲν τῶν Περσῶν ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ ἔλους τῆς Προβαλίνθου μέχρι τῆς κλεισώρειας τοῦ Τρικορύθου· ὥστε τὸ κέντρον τῶν Περσῶν τίθεται ἐπὶ τοῦ σωροῦ ὅπου ὁ Φίνλεϋ θέτει τὸ κέντρον τῶν Ἀθηναίων· τούτων δὲ στηρίζεται τὸ δεξιὸν εἰς τὰς ὑπωρείας τοῦ Ἀργιλικίου, τὸ κέντρον εἰς τὰς τοῦ Κοτρονίου καὶ ἡ ἀριστερὰ εἰς τὸ Σέφερι καὶ τὰ ὑψώματα τῆς κλεισώρειας τῆς Οἰνός. Ὁ Κούρτιος ἀκολουθεῖ τὸν Λήκ. «Ὁ Μιλτιάδης λέγει, δὲν ἠδύνατο νὰ διαστάζῃ περὶ τῆς ἐκλογῆς τοῦ τόπου τῆς στρατοπεδεύσεως αὐτοῦ. Ὁφείλει νὰ καλύψῃ τὴν μεγάλην πρὸς τὰς Ἀθήνας ὁδόν. Ἐμείνεν ἐπὶ τῶν ὑψωμάτων τοῦ Πεντελικοῦ, ἄνωθι τοῦ Ἡρακλείου προστατεύων τὸ ἱερόν ἄλλοις αὐτοῦ, ἔχων ὑπὸ τὰς ὄψεις ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ πεδίου κατὰ μῆκος, κατοπτρεύων τὰ κινήματα τοῦ ἐχθροῦ, ἐνῶ ἐξ ἄλλου ἦτον ἀποχρώντως ἐξησφαλισμένος ἀπὸ τῶν προσβολῶν τούτου διὰ τῶν ἀποτόμων ἀνωμαλιῶν, τῶν βράχων, καὶ τῆς γραμμῆς τῶν ὀχυρωμάτων αὐτοῦ, καὶ εἶχε τὴν προμήθειαν τοῦ ἀναγκαιοῦντος ὕδατος παρὰ τῶν ρυάκων τὰ ὅποια χύνονται εἰς τὰ ἔλη πρὸς τὸ Ἡράκλειον». Ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ μικρὸν ἔλος τῆς Προβαλίνθου πρὸς τὴν ἀνατολικομεσημβρινὴν ἄκρην τοῦ πεδίου μέχρι τοῦ ὁποίου ὁμως δὲν φθάνει τὰ νῦν ὁ ρυαξ, ὅστις κατέρχεται ἀπὸ τοῦ Ἀφορισμοῦ καὶ τοῦ Βραχνᾶ, καὶ διέρχεται διὰ τῆς θέσεως εἰς ἣν ὁ Λήκιος θέτει τὸ στρατόπεδον τῶν Ἀθηναίων.

(Ἔπεται συνέχεια)

I. A. Τυπάλδος